

Vilniaus universitetas Teisės fakultetas
Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedra

Vilmos Valackaitės,
V kurso, dieninio skyriaus
baudžiamosios justicijos
studijų atšakos studentės

Magistro darbas

Prokuroras ikiteisminiame tyrime

Vadovas: asist. Gintaras Jasaitis

Recenzentas: asist. Arūnas Meška

Vilnius 2009

Turinys

Ižanga.....	3
1. Prokuroro instituto ikiteisminiame tyrime samprata, reikšmė ir teisiniai pagrindai.....	6
1.1. Prokuroro instituto ikiteisminiame tyrime samprata, reikšmė ir statuso kaita Lietuvos įstatymuose	6
1.1.1. Prokuroro statuso ikiteisminiame tyrime kaita LR įstatymuose	6
1.1.2. Prokuroro instituto ikiteisminiame tyrime samprata ir reikšmė	10
1.2. Prokuroro statusą ikiteisminiame tyrime reglamentuojantys teisės aktai	12
1.2.2. Tarptautiniai teisės aktai	14
2. Prokuroro kompetencija ir funkcijos ikiteisminiame tyrime	16
2.1. Ikiteisminio tyrimo organizavimas ir vadovavimas jam – pagrindinė prokuroro funkcija	16
2.1.1. Ikiteisminio tyrimo organizavimo ir vadovavimo funkcijų samprata.....	17
2.1.2. Ikiteisminio tyrimo organizavimo ir vadovavimo jam funkcijos turinys ir reikšmė.....	19
2.2. Išimtinė prokuroro kompetencija ikiteisminiame tyrime.....	32
2.3. Kontrolė, kaip prokuroro funkcija ikiteisminiame tyrime	42
3. Prokuroras ir kiti ikiteisminiame tyrime dalyvaujantys subjektai	49
3.1. Prokuroras ir ikiteisminio tyrimo pareigūnai	49
3.2. Prokuroras ir ikiteisminio tyrimo teisėjas	55
Išvados	59
Santrauka.....	61
Summary	62
Literatūra.....	63

Ižanga

2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojęs Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (toliau – BPK) įtvirtino visiškai kitokią nusikalstamų veikų ikiteisminio tyrimo koncepciją, tuo pateikdamas nemažą iššūkį visiems šios proceso stadijos subjektams, o kartu ir visai šalies teisingumo sistemai. Ši reforma bene labiausiai pakeitė prokuroro statusą ikiteisminiame tyrime, suteikiant jam daug naujų ir įvairių funkcijų, kurių visuma turėtų garantuoti sklandų bei efektyvų ikiteisminį tyrimą. Nors šis BPK skaičiuoja jau ne vienerius metus, tačiau praktikos analizė leidžia teigti, jog prokurorams gana sunkiai sekasi priimti visas įstatymų leidėjo pateiktas naujovės ir tai sukelia atitinkamų problemų, trukdančių greitam ir išsamiam ikiteisminio tyrimo atlikimui. Todėl prokuroro ikiteisminiame tyrime tema, mano nuomone, nors ir nebėra nauja, tačiau vis vien išlieka *aktuali* tiek baudžiamojo proceso teisės teorijai, norint išsiaiškinti galimai padarytas klaidas, įstatymuose įtvirtinant prokuroro statusą, tiek ir teisės praktikai, siekiant racionaliai išspręsti iškilusias problemas ir ieškant veiksmingiausių būdų tai padaryti. Prokurorui suteikti įgaliojimai ikiteisminiame tyrime galėtų užtikrinti sėkmingą šios proceso stadijos tikslų pasiekimą, tačiau prieš tai reikia rasti atsakymą, kokie prokuroro ikiteisminiame tyrime veiklos aspektai šiuo metu trukdo tai padaryti ir kaip juos galima būtų pašalinti.

Šio magistro darbo *tikslas* yra atlikti sistemišką prokuroro ikiteisminiame tyrime veiklos tyrimą. Analizuojant svarbiausius su nagrinėjama tema susijusius teisės aktus, specialiąją literatūrą bei praktinę medžiagą, darbe siekiama pateikti išsamią prokuroro veiklos šioje baudžiamojo proceso stadijoje charakteristiką bei teisiškai įvertinti esamą padėtį.

Siekiant tyrimo tikslo, sprendžiami tokie *uždaviniai*:

- 1) pateikti visapusišką prokuroro ikiteisminiame tyrime sampratą ir atskleisti ypatingą šio instituto reikšmę;
- 2) nustatyti pagrindines prokuroro veiklos ikiteisminiame tyrime kryptis ir atskleisti jų turinio esmę;
- 3) atskleisti prokuroro funkcijos organizuoti ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauti įgyvendinimo ypatumus;
- 4) nustatyti išimtinai prokuroro kompetencijai priklausančias funkcijas ir suskirstyti jas į atitinkamas grupes, pabrėžiant jų reikšmę ikiteisminio tyrimo metu;
- 5) įvertinti prokurorui suteiktos kontrolės funkcijos vykdymo mechanizmą ir su juo susijusias problemas;

- 6) atskleisti prokurorų santykių su ikiteisminio tyrimo pareigūnais bei ikiteisminio tyrimo teisėju ypatumus ir pateikti galimus jų tobulinimo būdus;
- 7) pasiūlyti galimus problemų sprendimo būdus, susijusius su prokuroro veiklos ikiteisminiame tyrime efektyvumo didinimu.

Šio magistro darbo *objektas* yra nusikalstamų veikų ikiteisminio tyrimo aktualijos, susijusios su prokuroro statusu ir veikla šiame proceso etape. Darbe bus nagrinėjami klausimai, susiję su procesinėmis prokuroro funkcijomis ikiteisminiame tyrime, nes būtent jų visuma ir sudaro pagrindą tinkamam šios baudžiamojo proceso stadijos uždavinių sprendimui. Nors BPK įtvirtintas prokuroro statusas ikiteisminiame tyrime iš esmės atrodo pakankamai aiškus, tačiau praktikoje yra susiduriama su nepakankamai tiksliai prokuroro funkcijų apibrėžtumu, sąlygojančiu vienokias ar kitokias problemas. Todėl darbe bus stengiamasi kuo labiau sukonkretinti prokuroro vykdomą veiklą ikiteisminiame tyrime, atskleidžiant svarbiausius atliekamų funkcijų bruožus ir įgyvendinimo ypatybes. Daugiausiai dėmesio bus skiriama pagrindinės prokuroro funkcijos organizuoti ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauti pažinimui, kadangi visa kita prokuroro veikla bei santykiai su kitais šiame proceso etape dalyvaujančiais subjektais yra glaudžiai susiję su šios funkcijos vykdymu. Darbe atliktos prokuroro veiklos ikiteisminiame tyrime analizės pagrindu bus bandoma nustatyti šiam subjektui suteiktų funkcijų įgyvendinimo trūkumus ir ieškoma įvairių galimybių jiems pašalinti. Atsižvelgiant į šio darbo apimties ribotumą nebus nagrinėjamos prokuroro funkcijos ikiteisminiame tyrime atsižvelgiant į hierarchinės prokuratūros sistemos sąlygojamus prokurorų kompetencijos skirtumus.

Magistro darbe naudojami statistinis, istorinis, aprašomasis, sisteminis, loginis, lyginamasis bei lingvistinis *metodai*. Statistinis metodas naudojamas siekiant atskleisti tam tikras prokuroro veiklos problemas, egzistuojančias ikiteisminio tyrimo metu, bei jų mastą. Istorinis metodas pasitelkiamas nagrinėjant prokuroro ikiteisminiame tyrime statuso kaitą Lietuvos valstybės teisės aktuose. Naudojant aprašomąjį bei sisteminių metodus yra nagrinėjami teisės aktai, specialioji literatūra, esama prokuratūros ir ikiteisminio tyrimo institucijų veikla. Lyginamojo metodo pagalba yra analizuojamos užsienio šalių baudžiamojo proceso teisės normos, reglamentuojančios prokuroro funkcijas ikiteisminiame tyrime, siekiant pasisemti naudingos informacijos, galbūt galėsiančios padėti išspręsti ir tam tikras prokuroro veiklos ikiteisminiame tyrime problemas mūsų valstybėje. Derinant loginį bei sisteminių metodus yra apibendrinama išanalizuota medžiaga, aiškinamas jos turinys, pateikiamos išvados bei įvertinami

praktinėje nusikalstamų veikų ikiteisminio tyrimo veikloje vykstantys procesai. Pasitelkiant lingvistinį metodą yra analizuojamos tam tikros sąvokos, ieškant tikrosios jų prasmės.

Tiek Lietuvos Respublikoje, tiek ir užsienio šalyse yra mokslininkų darbų, kuriuose analizuojami įvairūs šiame magistro darbe nagrinėjami klausimai, pavyzdžiui, prokuroro ir policijos bendradarbiavimas. Visgi šio darbo objektas ir atliekama analizė išskiria jį iš kitų autorių darbų. Darbo *originalumas* pasireiškia sisteminė ir nuosekli, prokuroro veiklos ikiteisminiame tyrime analizė: pradedant nuo bendriausių dalykų (prokuroro statuso pasikeitimų, prokuroro ikiteisminiame tyrime sampratos), pereinant prie konkretesnių (prokuroro kompetencijos nusikalstamų veikų ikiteisminiame tyrime), o pabaigoje nagrinėjant tam tikrus specifinius klausimus (prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų bei prokuroro ir ikiteisminio tyrimo teisėjo santykius).

Visas magistro darbas yra paremtas įvairių pirminių ir antrinių *šaltinių* analize: teisės aktų, specialios mokslinės literatūros, mokslo tiriamųjų darbų, praktinės medžiagos bei informacijos, pateiktos interneto svetainėse. Pagrindinis darbe analizuojamas norminis teisės aktas yra BPK, tiesiogiai reglamentuojantis prokuroro veiklą ikiteisminiame tyrime. Ne mažiau svarbios yra ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijos atitinkamais klausimais, pavyzdžiui, dėl prokuroro veiklos organizuojant ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujant. Labai reikšmingos informacijos suteikė Teisės instituto atliktas sociologinis tyrimas, kurio metu, anketuojant prokurorus, ikiteisminio tyrimo pareigūnus bei ikiteisminio tyrimo teisėjus, atskleista nemažai prokuroro funkcijų ikiteisminiame tyrime įgyvendinimo problemų. Taip pat svarbi ir specialioji literatūra bei praktinė medžiaga. Priklausomai nuo nagrinėjamo klausimo, darbe remiamasi skirtingų autorių knygomis, moksliniais straipsniais, tam tikrų organizacijų priimtais dokumentais ar specialiomis mokslinėmis studijomis. Pavyzdžiui, nagrinėjant kai kurias prokuroro funkcijas svarbios informacijos suteikia BPK komentaras, analizuojant prokurorų ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų santykių ypatumus – UNAFEI rengiamų tarptautinių seminarų medžiaga ir kt. Siekiant pažvelgti į prokuroro veiklą ikiteisminiame tyrime iš praktinės pusės, atsitiktine tvarka buvo pasirinkta dvidešimt Tauragės rajono apylinkės teisme išnagrinėtų baudžiamųjų bylų ir atlikta išsami šių bylų ikiteisminio tyrimo medžiagos analizė, kurios pagrindu buvo padarytos tam tikros išvados.

1. Prokuroro instituto ikiteisminiame tyrime samprata, reikšmė ir teisiniai pagrindai

1.1. Prokuroro instituto ikiteisminiame tyrime samprata, reikšmė ir statuso kaita Lietuvos įstatymuose

Norint visapusiškai išnagrinėti prokuroro veiklą ikiteisminiame tyrime tikslinga būtų visų pirma trumpai apžvelgti šio proceso subjekto statuso kaitą anksčiau galiojusiuose Lietuvos valstybės įstatymuose ar kituose teisės aktuose, pateikti pagrįstą prokuroro ikiteisminiame tyrime sampratą ir atkleisti jo instituto bei vykdomos veiklos teisinę reikšmę.

1.1.1. Prokuroro statuso ikiteisminiame tyrime kaita LR įstatymuose

Šioje darbo dalyje bus analizuojama, kokia buvo prokuroro ikiteisminiame tyrime teisinė ir faktinė padėtis Lietuvai atkūrus valstybingumą iki priimant dabar galiojančią BPK. Pažymėtina, jog prokuroro instituto kūrimasis ir tolesnis vystymasis yra neatsiejami nuo valstybės teisinės sistemos raidos, kuri neatskirama ir nuo valstybėje egzistavusios politinės situacijos, todėl prokuroro institutą ir jo pokyčius ikiteisminiame tyrime galima nagrinėti išskiriant šiuos istorinius laikotarpius: 1) tarpukario Lietuva (1918 – 1940 m.); 2) Lietuva Sovietų okupacijos metais (1940 – 1990 m.); 3) Lietuva atkūrus jos nepriklausomybę (nuo 1990 m.).

1918 m. atkūrus Lietuvos valstybingumą nebuvo jokio norminio akto, kuriame būtų aiškiai reglamentuotas prokuroro statusas. 1918 m. lapkričio 18 d. Lietuvos Valstybės Tarybos priimtame Laikinajame Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatyme¹ prokurorai yra vadinami valstybės gynėjais. Tokį pavadinimą lėmė dvi priežastys: „pirma, norėta pavadinimą sulietuvinti, antra, nenorėta, kad žodžiai „prokuratūra“ ir „prokuroras“ primintų caro priespaudos laikus, kuomet šiuo vardu vadinama įstaiga buvo lietuvių laisvės slopinimo įrankis“². Deja, konkrečios valstybės gynėjų ir jų padėjėjų funkcijos, teisės bei pareigos šiame įstatyme nenurodomos. Jame tik paminėta, kad „prie Apygardos teismo ir Vyriausiojo tribunolo yra Valstybės Gynėjai (Prokuratoriai) ir jų Padėjėjai. Visi valstybės valdininkai nusikaltę eidami savo pareigas

¹ Laikinosios Vyriausybės žinios. 1919. Nr.2/3.

² ŽIEMELIS, Vidmantas. Lietuvos prokuratūros organizavimas ir veikla 1918-1940 metais. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 12(90). P.67.

Valstybės Gynėjo traukiami atsakomybėn taja pat tvarka, kaip ir visi kaltinamieji. Kaltinamąjį aktą drauge su tardymo aktu Valstybės Gynėjas įduoda stačiai Apygardos teismui”³. Išsamesnius valstybės gynėjų įgaliojimus galime rasti iš Rusijos „paveldėtame” Baudžiamojo proceso įstatyme, kuriame įtvirtintos valstybės gynėjų teisės spręsti bylos teisingumo klausimus, prižiūrėti kaip policija, kvotėjai ir tardytojai vykdydami savo funkcijas laikosi įstatymų, gavus iš tardytojo bylą įvertinti surinktą medžiagą ir priimti sprendimą dėl bylos perdavimo teismui suršant kaltinamąjį aktą, dėl jos nutraukimo, sustabdymo ar papildymo. Pažymėtina, jog valstybės gynėjas neturėjo teisės savarankiškai nutraukti ar sustabdyti bylą, jis dėl šių dalykų tik surašydavo išvadą ir išsiųsdavo ją kartu su byla Vyriausiajam tribunolui per jo prokurorą.⁴ Apibendrinat galima pasakyti, jog tuo metu prokuroras turėjo per mažai įgaliojimų, kad galėtų daryti kokią nors įtaką ikiteisminio tyrimo eigai, o jo visos funkcijos buvo susijusios su tyrimą atliekančių pareigūnų priežiūra ir jų surinktos medžiagos galutiniu vertinimu.

1933 m. liepos 11 d. paskelbtas naujas Teismų santvarkos įstatymas⁵ buvo svarbus tuo, kad buvę teismų valstybės gynėjai buvo pavadinti prokurorais, o valstybės gynėjų padėjėjai – prokurorų padėjėjais. Šio įstatymo 197 straipsnyje buvo nurodyta, jog tardymą prižiūri prokuroras to teismo, kuriam priklauso tardymą atliekantis tardytojas arba teisėjas. Tuo laikotarpiu galiojęs Baudžiamojo proceso įstatymas nenumatė didesnių prokuroro statuso ikiteisminiame tyrime pakitimų, tiesiog buvo įtvirtinta, jog prokurorai bei jų padėjėjai neatlieka parengiamojo tardymo, bet gali siūlyti tai padaryti tardytojams ir nuolat prižiūri šią jų veiklą. Prokurorai bei jų padėjėjai, nestabdydami tardymo eigos, galėjo dalyvauti atliekant tardymo veiksmus, o visais atvejais, susijusiais su nusikaltimo tyrimu ir įrodymų rinkimu, tardytojas privalėjo vykdyti teisėtus prokuroro ar jo padėjėjo reikalavimus.⁶

Nuo 1961 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojo 1961 m. birželio 26 d. priimtas LTSR Aukščiausios Tarybos baudžiamojo proceso kodeksas⁷ (toliau – 1961 m. BPK), kurio nuostatos išryškino išimtinę prokuroro kompetenciją vykdyti parengtinio tyrimo priežiūrą ir suteikė prokurorui plačius įgaliojimus užtikrinant teisėtumą baudžiamojoje byloje. Pagal šio kodekso 160 straipsnį prokurorui yra nustatyta pareiga „griežtai žiūrėti, kad nė vienas pilietis nebūtų neteisėtai ir nepagrįstai traukiamas baudžiamojon atsakomybėn ir

³ Laikinosios Vyriausybės žinios. 1919. Nr.2/3. § 9, 34, 35.

⁴ ŽIEMELIS, Vidmantas. Lietuvos prokuratūros organizavimas ir veikla 1918-1940 metais. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 12(90). P. 70-72.

⁵ Vyriausybės žinios. 1933. Nr. 419-2900.

⁶ Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais. Kaunas, 1933. P. 261-265.

⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (1961 m.) su vėlesniais pakeitimais ir papildymais. Vilnius, 1997.

kad nebūtų kitaip neteisėtai suvaržomos jo teisės, taip pat žiūrėti, kad būtų nenukrypstamai laikomasi baudžiamojo proceso įstatymo nustatytos parengtinio tyrimo tvarkos“. „Nevaržydamas tardytojo iniciatyvos ir savarankiškumo, prokuroras užtikrina parengtinio tyrimo teisėtumą, pilnumą bei visapusiškumą, kaltinimo teisingumą ir pagrįstumą.“⁸

1961 m. BPK su įvairiais pakeitimais galiojo iki pat 2002 m. kovo 14 d., kuomet buvo patvirtintas šiuo metu galiojantis BPK⁹, tačiau minėti pakeitimai prokuroro statusui ikiteisminiame tyrime nebuvo svarbūs.

1990 m. kovo 11 d. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę iškilo poreikis kuo greičiau priimti atitinkamus įstatymus ar padaryti reikiamus pakeitimus tuo metu galiojusiuose įstatymuose, kad būtų galima atsiriboti nuo bet kokios buvusios TSRS įtakos. Teisinę sistemą pirmiausia buvo bandoma reformuoti sudarant darbo grupes, turinčias parengti pagrindinių kodeksų projektus. Darbo grupės BPK parengti buvo sudarytos net kelis kartus, tačiau šis kodeksas buvo priimtas praėjus daugiau nei dešimtmečiui nuo reformų pradžios. Kadangi dabar galiojančio BPK reikėjo laukti gana ilgai, o baudžiamasis persekiojimas turėjo vykti, todėl buvo taisomas ir pildomas 1961 m. BPK. Kaip jau minėta, prokuroro įgaliojimai ikiteisminiame tyrime išliko nepakitę.

Svarbu yra pažvelgti į pagrindinį Lietuvos įstatymą – Lietuvos Respublikos Konstituciją¹⁰ ir pažiūrėti, kaip jos nuostatos reglamentavo prokuroro statusą ikiteisminiame tyrime. 1992 m. lapkričio 2 d. įsigaliojusios Konstitucijos 118 straipsnis numatė, jog baudžiamąjį persekiojimą vykdo ir kvotos organų veiklą kontroliuoja prokurorai. Pažymėtina, kad ši Konstitucijos nuostata buvo pakeista¹¹ prieš įsigaliojant dabartiniam BPK, nes kitaip būtų buvęs prieštaravimas (kaip yra žinoma, negalioja jokie teisės aktai, prieštaraujantys Konstitucijai).

Nors prokuroro statusas nepakito iki pat naujo BPK įsigaliojimo, tačiau būtina trumpai aptarti, kaip buvo norima pakeisti prokuroro vaidmenį ikiteisminiame tyrime. Dėl šios priežasties reikia panagrinėti Teisinės sistemos reformos metmenų nuostatas.

1993 m. gruodžio 14 d. Lietuvos Respublikos Seimui pritarus Teisinės sistemos reformos metmenims¹² prokuroro statusas iš esmės nepasikeitė. Šiame akte buvo nustatyta, jog prokuroras yra procesinis kvotos vadovas, atsakingas už medžiagos parengimą kaltinimui iškelti ir bylai perduoti į teismą.

⁸ DANISEVIČIUS, Petras; KAZLAUSKAS, Marcellis; PALSKYS, Eugenijus. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas*. Vilnius, 1978. P.181.

⁹ Valstybės žinios. 2002. Nr. 37-1341.

¹⁰ Valstybės žinios. 1992. Nr. 33-1014.

¹¹ Valstybės žinios. 2003. Nr. 32-1316.

¹² Valstybės žinios. 1993. Nr. 70-1311.

Tuo laikotarpiu vykusia teisinės sistemos reforma buvo pasiekta tik nedidelių pokyčių ikiteisminiame nusikaltimų tyrime, todėl tyrimas iš esmės tebevyko pagal 1961 m. BPK įtvirtintą modelį. 1997 m. sudarytos BPK projektui rengti darbo grupės nariai G.Goda ir P. Kuconis, kalbėdami apie naują ikiteisminio nusikaltimų tyrimo koncepciją, taip apibūdino tuometinę prokuroro padėtį: „Dabar prokuroras yra pareigūnas, dažniausiai tik vertinantis „gatavą produktą“ – baudžiamąją bylą, kur jau parašyta kaltinamoji išvada (ypač kai tyrimą atlieka VRM sistemos tardytojai). Dažnai prokuroras gavęs bylą pastebi, kad parengtinis tyrimas atliktas nekokybiškai, tačiau ištaisyti padėties beveik neįmanoma – nuo nusikaltimo praėję nemažai laiko, o dėl to įrodymai, kuriuos buvę galima užfiksuoti tuoj pat, kai padarytas nusikaltimas, yra išnykę.“¹³ Jie siūlė naujajame BPK prokurorui suteikti aktyvesnį bei daugiau atsakomybės reikalaujantį statusą, dalyvaujant ikiteisminiame nusikaltimų tyrime: „Prokuroras į ikiteisminį nusikaltimų tyrimą turėtų būti įtrauktas gerokai anksčiau ir privalėtų užtikrinti jo kokybę. Prokuroras atliekant ikiteisminį tyrimą turėtų būti „smegenų centras“, procesiškai, o kai kada ir metodiškai vadovauti VRM sistemos ir kitų institucijų pareigūnams, tiriantiems nusikaltimus.“¹⁴

Nemažai naujovių, susijusių su prokuroro veikla, buvo numatyta Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. birželio 25 d. nutarimu Nr. VIII-810 „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų ir jų įgyvendinimo“ pritaruose naujos redakcijos metmenyse¹⁵. Čia jau nebeminima nei kvota, nei parengtinis tardymas ir atsiranda bendra ikiteisminio tyrimo sąvoka. Numatyta, jog pagrindinės prokuroro funkcijos yra ikiteisminio tyrimo organizavimas, koordinavimas ir kontrolė. Remiantis naujos redakcijos Metmenimis, tik prokurorui paliekama teisė vykdant baudžiamąjį persekiojimą priimti sprendimą dėl ikiteisminio tyrimo pradžios; vien jam tenka visa atsakomybė už ikiteisminio tyrimo kokybę; prokuroras turi būti nedelsiant informuojamas apie kiekvieną paaiškėjusį nusikaltimo padarymo faktą ir kiekvienu atveju jis sprendžia, kokius tyrimo veiksmus reikia atlikti byloje ir kas juos turi atlikti; jeigu prokuroras pats atlieka visus ar daugumą ikiteisminio tyrimo veiksmų, tai jo kaltinamąjį aktą turi patvirtinti aukštesnis pagal pareigas prokuroras. Galima pastebėti, jog buvo norima prokuroro galias ikiteisminiame tyrime labai išplėsti, tačiau ne visos aptartos Metmenų nuostatos buvo įtrauktos į šiuo metu galiojantį BPK.

2002 m. kovo 14 d. priimtame BPK prokuroro statusas ryškiai pakito, tačiau visa tai bus nagrinėjama kitose šio darbo dalyse, aptariant prokuroro kompetenciją bei

¹³ GODA, Gintaras; KUCONIS, Pranas. Nauja ikiteisminio nusikaltimų tyrimo koncepcija. *Justitia*, 1997, Nr.4. P.10.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Valstybės žinios. 1998. Nr. 61-1736.

funkcijas ikiteisminiame tyrime, taip pat santykius su kitais tyrime dalyvaujančiais subjektais.

Anksčiau galiojusių Lietuvos valstybės teisės aktų analizė leidžia teigti, kad nuo pat Lietuvos valstybingumo atkūrimo prokuroro ir apskritai visos Prokuratūros statusas pastebimai pasikeitė, suteikiant prokurorui ikiteisminiame tyrime vis daugiau savarankiškumo ir išimtinių įgaliojimų, o visai Prokuratūrai tampant vienintele valstybės teisėsaugos institucija, atsakinga už visą ikiteisminį tyrimą.

1.1.2. Prokuroro instituto ikiteisminiame tyrime samprata ir reikšmė

Prokuroro ikiteisminiame tyrime samprata yra sudėtinė, todėl pirmiausia reikėtų išsiaiškinti, kaip apskritai suprantamas ikiteisminis tyrimas ir prokuroras.

Ikiteisminio tyrimo sąvoka dabar galiojančiame BPK nėra pateikiama. Galiojančiame BPK ikiteisminio tyrimo bendrosios nuostatos pradedamos ikiteisminio tyrimo subjektų ir įstaigų išvardijimu. Jame taip pat nėra nurodyta, kokie uždaviniai turi būti sprendžiami šiame etape ir apskritai kokia yra ikiteisminio tyrimo paskirtis. Tai, kad įstatymų leidėjas aiškiai nepateikė savo nuomonės minėtais klausimais, šiek tiek sunkina nagrinėjamo dalyko analizę, nes nesant suformuluotų ikiteisminio tyrimo uždavinių ir nustatytos jo paskirties yra sudėtingiau pateikti ir pačią sampratą.

Kadangi ikiteisminis tyrimas bendriausia prasme gali būti suvokiamas kaip viena iš baudžiamojo proceso stadijų, tai ikiteisminio tyrimo paskirtis iš esmės yra baudžiamojo proceso paskirties, nustatytos BPK 1 straipsnio 1 dalyje, sudėtinė dalis. Pagal minėtą straipsnį, baudžiamojo proceso paskirtis yra „ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas“. Kodekso 2 straipsnyje yra detalizuojama pareiga atskleisti nusikalstamas veikas: „prokuroras ir ikiteisminio tyrimo įstaigos kiekvienu atveju, kai paaiškėja nusikalstamos veikos požymių, privalo pagal savo kompetenciją imtis visų įstatymų numatytų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika“. Vadinasi prokurorui ir ikiteisminio tyrimo įstaigoms tenkanti pareiga atskleisti nusikalstamas veikas atspindi ir ikiteisminio tyrimo paskirtį. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, galima išskirti tokius svarbiausius ikiteisminio tyrimo uždavinius:

- 1) greitai ir išsamiai atlikti tyrimą;
- 2) atskleisti nusikalstamas veikas;

3) nustatyti asmenis, įtariamus padarius nusikalstamas veikas.

Ikiteisminio tyrimo samprata buvo nagrinėta teisės doktrinoje. P. Ancelio nuomone, ikiteisminis tyrimas – tai „reglamentuota įstatymu įgaliotų institucijų ir pareigūnų veikla turint tikslą greitai atskleisti ir išsamiai ištirti nusikalstamas veikas, surinkus būtinus ir pakankamus įrodymus, leidžiančius taikyti kaltiems asmenims bausmes ar kitokio teisinio poveikio priemones, arba tyrimą nutraukti“.¹⁶ S. Kuklianskis mano, jog „ikiteisminį nusikalstamų veikų tyrimą iš procesinių pozicijų galima apibūdinti kaip autonomišką baudžiamojo proceso dalį – veiklą, kurios tiesioginė paskirtis yra greitas ir išsamus nusikalstamų veikų išaiškinimas (tyrimas), taip pat rengiamų nusikalstamų veikų užkardymas“.¹⁷ Baudžiamojo proceso teisės vadovėlio autorių nuomone, ikiteisminis tyrimas – tai „proceso stadija, trunkanti nuo sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą iki bylos su kaltinamuoju aktu perdavimo teismui“.¹⁸ Šie mokslininkai išskiria tokius ikiteisminio tyrimo uždavinius: „1) greitai ir išsamiai nustatyti visas reikšmingas nusikalstamos veikos aplinkybes, 2) nustatyti tą veiką galimai padariusį asmenį, 3) sudaryti sąlygas tinkamam bylos išnagrinėjimui teisme, 4) imtis būtinų priemonių užtikrinant proceso dalyvių teisę į žalos atlyginimą bei kitas teises“.¹⁹

Apibendrinant doktrinoje išreikštas nuomones bei remiantis BPK nuostatomis, mano nuomone, galima teigti, jog ikiteisminis tyrimas – tai įstatymu reglamentuota ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokuroro kryptinga veikla, siekiant greitai ir išsamiai atlikus tyrimą atskleisti nusikalstamas veikas, nustatyti jas padariusius asmenis bei sudaryti sąlygas tolesnei bylos eigai tiek nagrinėjant bylą teisme, tiek priimant kitoki teisėtą sprendimą.

Prokuroro sąvoka, kitaip nei ikiteisminio tyrimo, BPK numatyta. Šio kodekso 35 straipsnyje nurodoma, kad prokuroru yra laikomas Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras ir jam pavaldūs prokurorai, dalyvaujantys baudžiamajame procese pagal savo kompetenciją. Generaliniam prokurorui yra pavaldūs visi Generalinės prokuratūros, apygardų ir apylinkių prokuratūrų prokurorai. Remiantis BPK bei Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymu, prokurorų kompetenciją ikiteisminiame tyrime bendriausia prasme galima apibūdinti kaip ikiteisminio tyrimo atlikimą, organizavimą ir vadovavimą jam bei ikiteisminio tyrimo pareigūnų procesinės veiklos kontrolę. Konkrečią prokurorų kompetenciją pagal prokuratūros hierarchinę sistemą nustato generalinio prokuroro 2008

¹⁶ ANCELIS, Petras. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas*. Vilnius, 2006. P. 12.

¹⁷ KUKLIANSKIS, Samuelis. Ikiteisminio tyrimo teoriniai pagrindai. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 75(67). P. 8.

¹⁸ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUCONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius, 2005. P. 288.

¹⁹ Ten pat.

m. gruodžio 31 d. įsakymu Nr. I-215 patvirtinti „Lietuvos Respublikos prokuratūros ir prokurorų kompetencijos nuostatai“.²⁰

Mano nuomone, galima būtų pateikti tokią prokuroro ikiteisminiame tyrime sampratą: tai įstatymais ir kitais teisės aktais reglamentuota Lietuvos Respublikos prokurorų veikla atliekant ikiteisminį tyrimą, jį organizuojant ir jam vadovaujant bei kontroliuojant ikiteisminio pareigūnų atliekamus tyrimo veiksmus, kuria siekiama per trumpiausią laiką išsamiai atlikti tyrimą ir atskleisti nusikalstamą veiką bei demaskuoti už jos padarymą atsakingus asmenis, tuo sudarant sąlygas teisėto ir pagrįsto sprendimo toje byloje priėmimui.

Ikiteisminio tyrimo metu atliekant kompleksą įvairių tyrimo veiksmų, kuriais siekiama surinkti reikšmingus bylai duomenis, yra tarsi ruošiamas pagrindas tolesnei bylos eigai. Būtent nuo to, kaip buvo atliktas ikiteisminis tyrimas, priklauso, ar byla su kaltinamuoju aktu pasieks teismą, ar reikės priimti kitokį proceso sprendimą, pavyzdžiui, nutarimą nutraukti ikiteisminį tyrimą. Tinkamai atliktas ikiteisminis tyrimas garantuoja teisingą ir sąžiningą procesą bei nulemia teismo bylos nagrinėjimo galimybes ir ribas. Prokurorui šioje proceso stadijoje yra suteikta daugiausiai įgaliojimų, kuriuos realizuojant galima užtikrinti, jog bus pasiekti ikiteisminio tyrimo tikslai. Prokuroro institutas ikiteisminiame tyrime reikšmingas tuo, kad vadovavimą ikiteisminiam tyrimui ir jo organizavimą bei visą atsakomybę už šios proceso stadijos rezultatus sutelkus vieno subjekto rankose, neabejotinai galima kur kas sėkmingiau ir kokybiškiau įvykdyti tyrimui keliamus uždavinius.

1.2. Prokuroro statusą ikiteisminiame tyrime reglamentuojantys teisės aktai

Bet kokia asmens veikla yra teisėta tik tuomet, kai ji vykdoma laikantis valstybės ar jos įgaliotų institucijų patvirtintų teisės aktų reikalavimų. Baudžiamojo proceso teisė yra viešosios teisės dalis, o viešojoje teisėje yra leidžiama veikti tik tiek, kiek formaliai yra apibrėžta teisės aktuose. Todėl teisėta gali būti laikoma tik tokia prokuroro veikla ikiteisminiame tyrime, kuri yra nustatyta teisės aktais. Prokuroro veiklą ikiteisminiame tyrime reglamentuoja ir jos teisėtumą užtikrina tiek nacionaliniai, tiek ir tarptautiniai teisės aktai. Pagrindiniai ir svarbiausi aktai bei jų reikšmė toliau ir bus aptariami.

²⁰ Valstybės žinios. 2009. Nr. 3-82.

1.2.1. Lietuvos Respublikos teisės aktai

Lietuvos Respublikos Konstitucija – tai pagrindinis mūsų valstybės teisės aktas, turintis aukščiausią teisinę galią ir nustatantis pamatines valstybės egzistavimo nuostatas. Nagrinėjamai temai yra svarbus Konstitucijos 118 straipsnis, reglamentuojantis prokurorų statusą. Minėtame straipsnyje nurodyta, jog „ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja, valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose palaiko prokuroras“. Nors Konstitucija yra tiesioginio taikymo aktas, tačiau šios konstitucinės prokuroro funkcijos yra detalizuojamos kituose teisės aktuose.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas – tai kodifikuotas teisės normų rinkinys, pagal kurio nuostatas vyksta visas baudžiamasis procesas Lietuvos teritorijoje, išskyrus atvejus, kai Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis nustato kitokias taisykles negu šis Kodeksas, taikomos tarptautinės sutarties taisyklės (BPK 4 str.). Tai yra pagrindinis įstatymas, reglamentuojantis prokuroro veiklą ne tik ikiteisminiame tyrime, bet ir viso baudžiamojo proceso metu. Šis teisės aktas turi būti nagrinėjamas sistemaiškai, kadangi prokuroro veiklą ikiteisminiame tyrime reglamentuojančių nuostatų yra visame kodekse. Svarbiausios ikiteisminei prokuroro veiklai yra BPK XIII skyriuje „Ikiteisminio tyrimo bendrosios nuostatos“ įtvirtintos normos.

*Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas*²¹ - tai specialiai prokuratūros ir prokurorų statusui, prokurorų kompetencijai, teisėms, pareigoms ir panašaus pobūdžio klausimams reglamentuoti skirtas įstatymas. Šio įstatymo 16 straipsnio 1 dalyje nustatyta, jog prokurorai pagal kompetenciją atlieka ir organizuoja ikiteisminį tyrimą, jam vadovauja, kontroliuoja ikiteisminio tyrimo pareigūnų proceso veiklą.

Generalinio prokuroro rekomendacijos ir kiti norminiai teisės aktai – tai žemesnės juridinės galios, tačiau pakankamai svarbūs teisės aktai, nustatantys atitinkamų BPK nuostatų praktines taikymo galimybes. Prokuratūros įstatymo 16 straipsnio 2 dalis numato, jog prokurorams ir ikiteisminio tyrimo pareigūnams generalinio prokuroro patvirtintos rekomendacijos ir kiti teisės norminiai aktai, formuojantys ikiteisminio tyrimo, valstybinio kaltinimo ir nuosprendžių vykdymo kontrolės praktiką, yra privalomi. Vadinasi, prokurorai, vykdydami savo funkcijas ikiteisminiame tyrime, privalo vadovautis generalinio prokuroro rekomendacijose, nurodymuose ir įsakymuose nustatytomis taisyklėmis. Šie teisės aktai suteikia tam tikrą pagalbą prokurorams ir ikiteisminio tyrimo pareigūnams praktiškai taikant kai kurias BPK normas ar institutus. Labai svarbūs prokuroro veiklai ikiteisminiame tyrime yra generalinio prokuroro 2008 m.

²¹ Valstybės žinios. 2003. Nr. 42-1919.

gruodžio 31 d. įsakymu Nr. I-215 patvirtinti „Lietuvos Respublikos prokuratūros ir prokurorų kompetencijos nuostatai“. Šių nuostatų trečiajame skyriuje „Ikiteisminis tyrimas“ yra nustatyti prokurorų įgaliojimai ir jų kompetencija atsižvelgiant į tai, ar ikiteisminiame tyrime veikia Generalinė prokuratūra ir jos prokurorai, ar teritorinės (apylinkių ir apygardų) prokuratūros ir jų prokurorai. Taip pat ne mažiau reikšmingos yra „Rekomendacijos dėl prokuroro veiklos organizuojant ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujant“ patvirtintos generalinio prokuroro įsakymu Nr. I-86 „Dėl Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2004 m. vasario 25 d. įsakymo Nr. I-40 “Dėl rekomendacijų patvirtinimo” pakeitimo”.²² Šiose rekomendacijose yra detalizuojama prokuroro veikla įgyvendinant pagrindinę savo funkciją – organizuoti ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauti. Kiti svarbesni aktai: generalinio prokuroro 2004 m. balandžio 30 d. įsakymu Nr. I-68 patvirtintas „Lietuvos prokurorų etikos kodeksas“, kuriame numatytais principais prokuroras turi vadovautis bet kokioje savo veikloje; rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos; rekomendacijos dėl nusikalstamų veikų tyrimų sujungimo ir atskyrimo; rekomendacijos dėl kaltinamojo akto surašymo ir perdavimo teismui; rekomendacijos dėl nusikalstamų veikų tyrimo paskirstymo ikiteisminio tyrimo įstaigoms; rekomendacijos dėl proceso baigimo baudžiamuoju įsakymu; rekomendacijos dėl proceso baigimo pagreitinoto proceso tvarka.

1.2.2. Tarptautiniai teisės aktai

Lietuva yra tarptautinių santykių dalyvė, laisva valia, išreikšta sutartyse arba visuotinai pripažintuose papročiuose, prisiėmusi atitinkamus tarptautinius įsipareigojimus, pagal kuriuos turi būti laikomasi tarptautinės teisės viršenybės prieš nacionalinę teisę. Todėl Lietuvos Respublikai ir jos institucijoms yra privalomi tarptautiniai teisės aktai.

Lietuva yra daugelio tarptautinių organizacijų dalyvė, aktyviai dalyvaujanti šių organizacijų veikloje. Viena iš tokių tarptautinių organizacijų yra Europos Taryba. Šiuo atveju yra svarbi Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Nr. REC (2000) 19 „Dėl prokuratūros vaidmens baudžiamosios justicijos sistemoje“.²³ Šiame dokumente nustatomi pagrindiniai principai valstybių narių prokuratūroms, liečiantys ir prokuroro vaidmenį ikiteisminiame tyrime. Taip pat paminėtina Europos Tarybos Parlamentinės

²² Valstybės žinios. 2008. Nr. 72-2783.

²³ JURKA, Raimundas; MELNIČENKO, Svetlana; RANDAKEVIČIENĖ, Irma. *Pagrindinės Europos Tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje*. Vilnius, 2006. P. 158-178.

Asamblėjos rekomendacija REC 1604(2003) „Prokuratūros vaidmuo teisinės valstybės demokratinėje visuomenėje“.

Lietuvai, kaip Jungtinių Tautų Organizacijos narei, yra privalomi ir šios tarptautinės organizacijos institucijų leidžiami dokumentai. Nagrinėjami temai svarbiausios yra aštuntojo Jungtinių Tautų kongreso metu priimtose Prokurorų veiklos gairės²⁴, numatančios pagrindines prokurorų veiklos nuostatas, turinčias padėti užtikrinti ir padidinti prokurorų veiklos efektyvumą, nešališkumą ir teisingumą baudžiamajame procese, o tame tarpe ir ikiteisminiame tyrime.

Dar būtų galima paminėti Tarptautinės prokurorų asociacijos priimtą dokumentą „Profesinės atsakomybės standartai ir prokurorų pagrindinių pareigų bei teisių išdėstymas“.

Pažymėtina, jog išvardinti tarptautiniai teisės aktai nustato tik principines prokuratūros ir prokurorų veiklos nuostatas, santykių su kitomis valstybės institucijomis pagrindus ir panašius dalykus, tačiau šiais aktais prokurorai nesivadovauja kasdieninėje savo veikloje. Minėtų aktų svarbumas pasireiškia tuo, jog į juos yra atsižvelgiama rengiant ir priimant nacionalinius įstatymus ar poįstatyminius teisės aktus, tokiu būdu įgyvendinant prisiimtus tarptautinius įsipareigojimus ir nenukrypstant nuo pripažintų standartų. Todėl galima sakyti, jog šių tarptautinių teisės aktų nuostatų prokurorai laikosi neteisiojai, t.y. per nacionalinius aktus.

Aptariant prokuroro statusą ikiteisminiame tyrime reglamentuojančius tarptautinius teisės aktus yra labai svarbu paminėti Europos Sąjungos Tarybos sprendimą 2002/187/TVR, įkuriantį Eurojustą²⁵ siekiant sustiprinti kovą su sunkiais nusikaltimais²⁶ bei šį sprendimą iš dalies keičiantį 2009 m. sausio 20 d. Tarybos sprendimą dėl Eurojusto stiprinimo²⁷. Remiantis minėtais Europos Sąjungos Tarybos sprendimais, Lietuvos prokurorai be jokių formalumų, gali paprašyti Eurojusto per Lietuvos nacionalinį narį visų paramos priemonių, kurių reikia teisiniam bendradarbiavimui baudžiamosiose bylose, pagal savo kompetenciją arba siekiant teorinių ar praktinių duomenų apie kitų valstybių patirtį baudžiamojo ar baudžiamojo proceso įstatymų taikymo srityje, arba kitais prokuratūrai svarbiais klausimais.

²⁴ JT dokumentų rinkinys. *Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija. Standartai ir normos*. Vilnius, 2004. P.334-340.

²⁵ Eurojustas – tai Europos Sąjungos teisinio bendradarbiavimo institucija, siekianti skatinti ir gerinti Europos Sąjungos valstybių narių kompetetingų teisinių institucijų atliekamų ikiteisminių tyrimų ir baudžiamųjų persekiojimų koordinavimą ypatingai sunkaus tarptautinio ir organizuoto nusikalstamumo srityje.

²⁶ < http://www.eurojust.europa.eu/official_documents/Eurojust_Decision/1_06320020306en00010013.pdf >

²⁷ < <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/09/st05/st05347.en09.pdf> >

2. Prokuroro kompetencija ir funkcijos ikiteisminiame tyrime

Kalbant apie prokuroro statusą ikiteisminiame tyrime įvairiose pasaulio valstybėse, galima pasakyti, jog jo kompetencija šiuo atžvilgiu pasireiškia labai nevienodai – nuo visiško dominavimo iki konkrečių pakankamai ribotų funkcijų. Galima būtų išskirti tokius pagrindinius prokurorų ikiteisminiame tyrime vaidmenis:²⁸

- Patarimų ar nurodymų davimas policijos tyrėjams. Pažymėtina, jog tai yra vienas iš vadovavimo ir kontrolės būdų policijos pareigūnams atliekant ikiteisminį nusikalstamų veikų tyrimą.
- Policijos tyrimų papildymas. Jeigu to reikia kaltinimo teisme užtikrinimui, prokuroras gali papildyti policijos atliekamą tyrimą, inicijuodamas tam tikrų tyrimo veiksmų atlikimą.
- Tyrimo atlikimas. Tose valstybėse, kuriose prokurorui yra suteikta ikiteisminio tyrimo atlikimo teisė, jis gali pats pradėti savo tyrimą. Dažniausiai tai atvejai, susiję su stambaus masto ekonominiais nusikaltimais, politinėmis korupcijos bylomis ir panašiai.

Prokuroro veiklą ikiteisminiame tyrime reglamentuojančių Lietuvos Respublikos teisės aktų nuostatos leidžia tvirtinti, jog prokuroro įgaliojimų apimtis ir veikimo sritis ikiteisminiame tyrime yra iš tiesų labai plati. Jokiam kitam ikiteisminio tyrimo subjektui įstatymų leidėjas nesuteikė tokio svarbaus vaidmens šioje baudžiamojo proceso stadijoje. Kokia yra konkreti prokuroro kompetencija ir kaip ji realiai įgyvendinama ikiteisminiame tyrime yra šios darbo dalies nagrinėjimo objektas.

2.1. Ikiteisminio tyrimo organizavimas ir vadovavimas jam – pagrindinė prokuroro funkcija

2002 m. kovo 14 d. patvirtintas BPK beveik iš esmės pakeitė prokuroro statusą ikiteisminiame tyrime, nustatydamas visiškai naują prokuroro procesinės veiklos kryptį – organizuoti ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauti. Šią prokuroro funkciją galima vadinti pagrindine, kadangi ji apima daugumą kitų prokuroro veiklos ikiteisminiame tyrime

²⁸ Cooperation between the police and prosecutors. Resource Material, UNAFEI, Tokyo. 2001, No 60. P. 195-196.

aspektų ir jos realizavimas įtakoja visą ikiteisminį nusikalstamų veikų tyrimą, t.y. jo eigą bei rezultatus.

2.1.1. Ikiteisminio tyrimo organizavimo ir vadovavimo funkcijų samprata

Pažymėtina, jog ikiteisminio tyrimo organizavimas ir vadovavimas jam yra dvi atskiros prokuroro funkcijos ikiteisminiame tyrime, nors tiek BPK, tiek ir kituose teisės aktuose šios funkcijos teisiškai nėra atribojamos.

Prieš pradėdant aiškintis šių prokuroro funkcijų sampratą, būtina atskleisti organizavimo ir vadovavimo terminų tikrąją reikšmę, kadangi tikslus šių sąvokų prasmės supratimas leidžia geriau suvokti ir pačių ikiteisminio tyrimo organizavimo ir vadovavimo jam funkcijų esmę.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas minėtus terminus aiškina taip: „organizavimas“ siejamas su žodžiu „organizacija“, o tai reiškia struktūrą, sutvarkymą, sujungimą į vieną visumą, sutvarkymą į sistemą.²⁹ „Vadovavimas“ - tai būti vadovu.³⁰ Pastebėtina, jog generalinio prokuroro įsakymu patvirtintuose Lietuvos Respublikos prokuratūros ir prokurorų kompetencijos nuostatuose taip pat yra pateikiama organizavimo sąvoka. Pagal šiuos nuostatus, „organizavimas – tai atsakingo asmens organizacinių (valinių) pavedimų visuma“.

Manychiau, jog bendriausia prasme ikiteisminio tyrimo organizavimą galima būtų apibūdinti kaip tam tikrą prokuroro procesinę veiklą, kurios metu, atsižvelgiant į faktinę situaciją, atliekami visi reikalingi baudžiamojo proceso įstatyme numatyti tyrimo veiksmai bei priimami su tyrimu susiję procesiniai sprendimai tam, kad būtų galima pasiekti ikiteisminio tyrimo tikslus. Organizavimas reiškia visumos teisėtų būdų ir priemonių panaudojimą dėl bendro rezultato. Tokia prokuroro organizuota procesinė veikla trunka visą ikiteisminį tyrimą – nuo pat ikiteisminio tyrimo pradžios iki jo pabaigos. Neužtenka, tarkim, tik tyrimo pradžioje atlikti atitinkamą veiksma ar priimti tam tikrą sprendimą (pavyzdžiui, pavesti nusikalstamos veikos tyrimo atlikimą ikiteisminio tyrimo įstaigai) ir tikėtis, kad jau toliau viskas organizuosis savaime. Prokuroras šia kryptimi turi veikti nuolat, tol, kol bus užbaigtas tyrimas.

Baudžiamosios teisės doktrinoje buvo išreikšta nuomonė, kad ikiteisminio tyrimo organizavimui būdingi ir vadybos aspektai, todėl ikiteisminio tyrimo organizavimas plačiąja prasme galėtų būti suprantamas ir kaip „tokia procesinė-teisinė integruota veikla,

²⁹ KEINYS, Stasys (vyr. redaktorius). *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius, 2000. P. 463.

³⁰ Ten pat. P. 902.

kurios metu sujungiamos visos juridinės ir vadybos priemonės bei būdai, norint tinkamai, visapusiškai ir greitai įgyvendinti ikiteisminio tyrimo uždavinius ir pasiekti tikslą³¹. Galima būtų pritari šiai nuomonei, kadangi organizavimas iš esmės net nėra juridinė sąvoka, ji visų pirma yra susijusi su vadybos mokslu. Visus ikiteisminio tyrimo subjektus suprantant kaip tam tikrą organizacinę struktūrą, kurią vienija bendras ikiteisminio tyrimo tikslas, reikia pripažinti, jog tam, kad ši „organizacija“ efektyviai funkcionuotų, nepakanka panaudoti tik teises priemones ir būdus. Tačiau sutinkant, jog ikiteisminio tyrimo organizavimui reikia pasitelkti ir vadybos elementus, iškyla nemaža problema. Kaip tada reikia užtikrinti tinkamą ikiteisminio tyrimo organizavimą, jeigu prokurorai neturi vadybos įgūdžių? Juk studijuojant teisę kaip mokslą, į studijų programą dažniausiai nėra įtraukti net vadybos pagrindai³², be to, laikant pretendento į prokurorus egzaminą pagal Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. liepos 31 d. įsakymu Nr. I-98 patvirtintą pretendentų į prokurorus egzamino programą³³ tokių žinių taip pat nereikalaujama. Vadinasi, šiuo metu vadybos priemonių ir būdų panaudojimas organizuojant ikiteisminį tyrimą priklauso konkrečiai nuo kiekvieno prokuroro „įgimtų“ arba kaip nors kitaip įgytų vadybinių sugebėjimų, o tai, be abejojimo, negali beveik nieko garantuoti ir verčia susimąstyti, ar tokios priemonės bei būdai apskritai naudojami ir koks jų veiksmingumas. Pripažįstant, jog tam tikrų vadybos mokslo žinių panaudojimas galėtų padėti tinkamiau organizuoti ikiteisminį tyrimą, yra būtina imtis atitinkamų priemonių. Galimas sąlyginis šio klausimo sprendimas būtų arba įtraukti vadybos pagrindus į teisės mokslo studijų programas, pritaikant juos šiai konkrečiai mokslo sričiai, arba tiesiog rengti specialius privalomus mokymus prokurorams šia tema.

Ikiteisminio tyrimo organizavimas yra glaudžiai susijęs su kita prokuroro funkcija – vadovavimu ikiteisminiam tyrimui. Galima sakyti, jog organizavimas apima ir vadovavimą, kadangi norint organizuoti tam tikrą veiklą, reikia sutelkti asmenis, o tai yra neįmanoma be vadovavimo jiems. Prokuroras, būdamas ikiteisminio tyrimo vadovu, gali įtakoti kitus ikiteisminio tyrimo subjektus, o kartu ir patį tyrimą. Tokia įtaka pasireiškia privalomų nurodymų ar tam tikrų pavedimų davimu siekiant atitinkamų tyrimo tikslų. „Vadovavimas – prokuroro veikla, kurios pagrindu ikiteisminio tyrimo pareigūnai

³¹ JURKA, Raimundas; JOVAIŠAS, Karolis; KANAPECKAITĖ, Jolanta; MIŠEIKIS, Žilvinas; BALIUTAVIČIUS, Saulius. *Baudžiamojo proceso optimizavimo ir spartinimo galimybės ir būdai*. Vilnius, 2005. P. 22.

³² Kalbama apie Vilniaus Universitete ruošiamus teisininkus, kurių studijų programoje nėra jokios su vadybos mokslu susijusios disciplinos. <<http://www.tf.vu.lt/lt/studijos/dienines-studijos/studiju-programos>>

³³ <<http://www.prokuraturos.lt/Priemimasitarnyba/Prokuroru/tabid/95/Default.aspx>>

(įstaigos) sieks greitai ir visapusiškai ištirti nusikalstamos veikos požymius, nustatyti nusikalstamą veiką padariusį asmenį ir taip parengti bylą teismui nagrinėjimui“.³⁴

Pagal BPK komentarą, prokuroro vadovavimas ikiteisminiam tyrimui reiškia, kad „prokuroras turi priimti sprendimus dėl tyrimo krypties ir apimties. Prireikus prokuroras turi duoti privalomus ikiteisminio tyrimo pareigūnams nurodymus dėl konkrečių tyrimo veiksmų atlikimo“.³⁵ Vadinas BPK komentaro autoriai prokuroro funkciją vadovauti iš esmės sieja su tyrimo krypties ir apimties nustatymu. Tačiau šiuo atveju, manyčiau, yra painiojamos organizavimo ir vadovavimo sąvokos, kadangi tyrimo kryptis ir apimtis labiau siejama su prokuroro veikla, įgyvendinant ikiteisminio tyrimo organizavimo funkciją. Vadovavimas turi būti siejamas su prokuroru, kaip žmogumi, o ne su jo teise priimti sprendimus dėl ikiteisminio tyrimo krypties ir apimties. Mano nuomone, vadovavimas pasireiškia tuo, kaip prokuroras sugeba nukreipti kitus ikiteisminio tyrimo subjektus tam, kad būtų realizuoti sprendimai, susiję tyrimo kryptimi ir apimtimi.

Apibendrinant tai, kas pasakyta, galima teigti, jog prokuroro funkcijos organizuoti ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauti yra labai susijusios tarpusavyje ir jas atriboti viena nuo kitos yra pakankamai sudėtinga. Net ir teisės aktuose šios prokuroro funkcijos yra tarsi supintos į vieną. Todėl praktinėje prokuroro veikloje atskirti šias sąvokas, mano manymu, taip pat nėra būtina, nes tai nedarytų jokios įtakos ikiteisminio tyrimo rezultatui. Dėl minėtų priežasčių toliau šiame darbe ikiteisminio tyrimo organizavimo ir vadovavimo jam funkcijos bus analizuojamos bendrai.

2.1.2. Ikiteisminio tyrimo organizavimo ir vadovavimo jam funkcijos turinys ir reikšmė

Prokuroro funkcija organizuoti ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauti yra pagrindinė ir pati svarbiausia šio pareigūno procesinės veiklos kryptis Lietuvoje. Reikia pažymėti, jog tai yra konstitucinė prokuroro funkcija, numatyta Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 straipsnyje. BPK 164 straipsnio 1 dalyje bei Prokuratūros įstatymo 16 straipsnio 1 dalyje taip pat yra nurodyta, jog ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja prokuroras.

Prokuroro kompetencijai priklausanti funkcija organizuoti ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauti yra numatyta ir kitų valstybių baudžiamojo proceso teisėje. Pavyzdžiui,

³⁴ JURKA, Raimundas; JOVAIŠAS, Karolis; KANAPECKAITĖ, Jolanta; MIŠEIKIS, Žilvinas; BALIUTAVIČIUS, Saulius. *Baudžiamojo proceso optimizavimo ir spartinimo galimybės ir būdai*. Vilnius, 2005. P. 30.

³⁵ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUCONIS, Pranas; JASAITIS, Gintaras ir kt. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys*. Vilnius, 2003. P. 414.

Latvijos baudžiamojo proceso teisės normos nustato, kad remiantis įstatymais prokurorai organizuoja ikiteisminį tyrimą ir vadovauja jam (*organize and conduct pre-trial investigation*).³⁶ Vykdydami šią funkciją prokurorai turi teisę duoti rašytinius ar žodinius nurodymus tyrimą atliekantiems pareigūnams, dalyvauti atliekant bet kurį tyrimo veiksmą arba patys imtis jo atlikimo, perimti bylos tyrimą arba perduoti bylą tirti kitai tyrimo įstaigai, grąžinti baudžiamąją bylą papildomiems veiksams atlikti ir kitas su ikiteisminio tyrimo organizavimu ir vadovavimu jam susijusias teises.³⁷ Pažymėtina, jog priklausomai nuo valstybėje egzistuojančio ikiteisminio tyrimo modelio, prokurorui ne visada yra suteikiamas toks svarbus statusas šiame baudžiamojo proceso etape. Suomijos baudžiamojo proceso įstatymai visą ikiteisminį tyrimą patiki policijai, o prokuroro vaidmuo yra bendradarbiauti su policija duodant tam tikras instrukcijas. Prokuroras yra tyrimo vadovas tik bylose, kur įtariamuoju yra policijos pareigūnas. Tinkamą ikiteisminio tyrimo atlikimą pirmiausiai turi garantuoti konkretus tyrimą atliekantis pareigūnas, prokuroro atsakomybė už tai yra tik dalinė.³⁸

Analizuojamos prokuroro funkcijos turinys yra gana platus ir jį sudaro labai daug įvairių teisių bei pareigų, kurias realizuojant ir kurių laikantis yra organizuojamas ikiteisminis tyrimas ir jam vadovaujama. Tiesa, galiojantis BPK tik nustato, jog prokuroras organizuoja ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauja, nekonkretizuodamas šios funkcijos turinio. Vadovavimo ir organizavimo turinys atskleidžiamas analizuojant kitas BPK normas.

Siekiant užtikrinti tinkamą ir vienodą ikiteisminio tyrimo organizavimo ir vadovavimo jam praktiką, generalinio prokuroro įsakymu Nr. I-86 „Dėl Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2004 m. vasario 25 d. įsakymo Nr. I-40 “Dėl rekomendacijų patvirtinimo” pakeitimo” buvo patvirtintos naujos redakcijos rekomendacijos dėl prokuroro veiklos organizuojant ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujant. Kadangi pagal Prokuratūros įstatymo 16 straipsnio 2 dalį tokios rekomendacijos turi privalomą pobūdį, prokuroras kiekvienu atveju organizuodamas ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaudamas turi laikytis minėtos rekomendacijos nuostatų. Nagrinėjant šias rekomendacijas galima pastebėti, jog jose iš tikrųjų yra susistemintos ir detalizuojamos BPK normos, skirtos reglamentuoti ikiteisminio tyrimo organizavimo ir vadovavimo jam veiklą.

³⁶ ABOLINA, Rudite. *Organization and functions of the Prosecution Office in Latvia*. Judicial reform: the Prosecution Office and investigation authorities in the context of EU membership. Sofia, 2005. P. 67.

³⁷ < http://www.euro-justice.com/member_states/latvia/country_report/2816/ >

³⁸ < http://www.euro-justice.com/member_states/finland/country_report/2775/ >

Rekomendacijų dėl prokuroro veiklos organizuojant ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujant trečiame skyriuje „Pagrindinės ikiteisminio tyrimo organizavimo ir vadovavimo jam nuostatos” nurodyta:

„6. Prokuroras, organizuodamas ikiteisminį tyrimą, pagal savo kompetenciją turi vadovautis tokiais pagrindiniais reikalavimais:

6.1. ikiteisminis tyrimas pavedamas tai ikiteisminio tyrimo įstaigai, kurios veiklos teritorijoje padaryta nusikalstama veika (BPK 174 str. 1 d.) ir kuri pagal savo kompetenciją galėtų išsamiai ir per trumpiausią laiką atlikti ikiteisminį tyrimą bei atskleisti nusikalstamą veiką (BPK 1, 2 ir 165 str.);

6.2. kitos vietovės prokurorui ar ikiteisminio tyrimo įstaigai atlikti ikiteisminį tyrimą gali pavesti aukštesnysis prokuroras per šį tyrimą kontroliuosiančios prokuratūros aukštesnįjį prokurorą, jeigu tai užtikrins greitą ir išsamų nusikalstamos veikos tyrimą (BPK 174 str. 2 d., 3 d.);

6.3. esant BPK nustatytoms sąlygoms naudotis galimybe ikiteisminį tyrimą užbaigti baudžiamuoju įsakymu ar pagreitinoto proceso tvarka;

6.4. prireikus sudaryti tyrimo grupę iš kelių skirtingų ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnų (BPK 171 str.);

6.5. esant pagrindui ir jeigu tai padės atskleisti nusikalstamas veikas bei išsamiai atlikti tyrimą per trumpiausią laiką, priimti sprendimus dėl tyrimų sujungimo ar atskyrimo;

6.6. jeigu nusikalstamos veikos tyrimas atliekamas netinkamai, pavesti jį atlikti kitai ikiteisminio tyrimo įstaigai ar kitam ikiteisminio tyrimo pareigūnui;

6.7. nušalinti gynėją, kuris naudoja neteisėtas gynybos priemones ir trukdo atlikti ikiteisminį tyrimą, atskleisti nusikalstamą veiką (BPK 49 str.);

6.8. ikiteisminis tyrimas turi būti atliekamas per trumpiausią laiką, stengiantis, kad sudėtingų bylų tyrimas truktų ne ilgiau kaip 6 mėnesius nuo pirmosios įtariamojo apklausos, nes suėjus šiam terminui ikiteisminis tyrimas gali būti nutrauktas BPK 215 straipsnyje nustatyta tvarka;

6.9. nepilnametis liudytojas ar nukentėjęsysis ikiteisminio tyrimo metu turėtų būti apklausiamas ne daugiau kaip vieną kartą (BPK 186 str.);

6.10. gali būti svarstoma galimybė nutraukti ikiteisminį tyrimą dėl baudžiamųjų nusižengimų ar nesunkių nusikaltimų, jei manoma, kad likęs procesas dėl sunkių ar labai sunkių nusikaltimų galės vykti sparčiau (BPK 213 str.)”

Šių rekomendacijos nuostatų analizė leidžia teigti, jog ikiteisminiame nusikalstamų veikų tyrimo organizavime prokuroras, sprenddamas klausimą dėl tyrimą atliksiančios įstaigos, visų pirma turėtų vadovautis teritoriniu principu. Tai reiškia, kad

prokuroras, kurio įgaliojimų veikimo teritorijoje padaryta nusikalstama veika, gali pavesti ikiteisminio tyrimo atlikimą ikiteisminio tyrimo įstaigai, veikiančiai tos nusikalstamos veikos padarymo teritorijoje. Be teritorinio principo dar būtina atsižvelgti ir į tai, ar atitinkama ikiteisminio tyrimo įstaiga sugebės kuo greičiau ir išsamiau iširti nusikalstamą veiką. Sprendžiant šį klausimą pirmiausia reikėtų remtis nusikalstamos veikos pobūdžiu. Policija yra universali ikiteisminio tyrimo įstaiga, todėl jai galima pavesti atlikti visų nusikalstamų veikų tyrimą. Tačiau nusikalstamos veikos pobūdis gali lemti tai, kad kitoje „specializuotoje“ ikiteisminio tyrimo įstaigoje nusikalstama veika bus greičiau ir išsamiau iširta. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso³⁹ 119 straipsnyje numatyto šnipinėjimo tyrimą tikslingiau būtų pavesti Valstybės saugumo departamentui, o 222 straipsnyje nustatyto apgaulingo buhalterinės apskaitos tvarkymo – Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybai. Generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 8 d. įsakymu Nr. I – 109 patvirtintose rekomendacijose „Dėl nusikalstamų veikų tyrimo paskirstymo ikiteisminio tyrimo įstaigoms“⁴⁰ yra nurodyta, jog „sprendžiant, kuriai ikiteisminio tyrimo įstaigai pavesti atlikti ikiteisminį tyrimą, būtina atsižvelgti į tai, kas atliko operatyvinį tyrimą, kur yra ikiteisminio tyrimo įstaigos struktūrinio padalinio buveinė ar tyrėjo darbo vieta, įvertinti tyrėjų patirtį tiriant tokios kategorijos bylas ir kitas aplinkybes, lemiančias tolesnio tyrimo veiksmingumą“.

Jeigu yra manoma, kad nusikalstamos veikos ikiteisminis tyrimas gali būti efektyviau atliktas kitos vietovės prokuroro ar ikiteisminio tyrimo įstaigos, tai tokį pavedimą galima padaryti per aukštesnįjį prokurorą. Tokia būtinybė gali iškilti tuomet, kai, pavyzdžiui, dauguma nusikalstamos veikos padarymo įrodymų yra kitoje vietoje, nebeprisiklausančioje konkrečiau prokuroro įgaliojimų veikimo teritorijai, arba nusikalstamos veikos padarymo vietoje nėra reikiamos „specializuotos“ ikiteisminio tyrimo įstaigos.

Kalbant apie prokuroro veiklą organizuojant ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujant svarbu pažymėti, jog tam tikrų nusikalstamų veikų ar jų rūšių, pavyzdžiui, kelių transporto eismo saugumo ar transporto priemonių eksploatavimo taisyklių pažeidimų,⁴¹ nusikaltimų žmoniškumui ir karo nusikaltimų,⁴² autotransporto vagysčių,⁴³ veikų,

³⁹ Valstybės žinios. 2000. Nr. 89-2741.

⁴⁰ Valstybės žinios. 2008. Nr. 94-3712.

⁴¹ Generalinio prokuroro 2008 m. spalio 20 d. įsakymas Nr. I-146 „Dėl prokurorų specializacijos nusikalstamų veikų dėl kelių transporto eismo saugumo ar transporto priemonių eksploatavimo taisyklių pažeidimų srityje“.

⁴² Generalinio prokuroro 2007 m. spalio 16 d. įsakymas Nr. I-136 „Dėl teritorinių prokuratūrų prokurorų specializacijos nusikaltimų žmoniškumui ir karo nusikaltimų ikiteisminio tyrimo, jo kontrolės ir valstybinio kaltinimo šios kategorijos baudžiamosiose bylose palaikymo srityje“

susijusių su prekyba žmonėmis,⁴⁴ nusikaltimų visuomenės saugumui,⁴⁵ arba nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų⁴⁶ atvejais yra įvesta prokurorų specializacija. Tai reiškia, kad atitinkamos nusikalstamos veikos ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja tas prokuroras, kuris turi reikiamą specializaciją. Tokiu būdu yra užtikrinama konkrečių nusikalstamų veikų tyrimo kokybė bei operatyvumas, kadangi prokuroras, kuris specializuojasi tam tikrų nusikalstamų veikų atžvilgiu, geriau žino tokių veikų, jų padarymo, tyrimo ypatybes bei kitas reikšmingas aplinkybes, todėl gali daug geriau įgyvendinti savo funkcijas ikiteisminiame tyrime.

Galima sakyti, jog visa organizacinė prokuroro veikla ikiteisminio tyrimo pradžioje yra pagrįsta principu, kad ikiteisminis tyrimas turi būti pavedamas tam prokurorui ir tai ikiteisminio tyrimo įstaigai, kuri atsižvelgiant į įvairias aplinkybes galėtų greičiausiai ir išsamiausiai atlikti tyrimą ir atskleisti nusikalstamą veiką.

Minėtose generalinio prokuroro rekomendacijose dėl prokuroro veiklos organizuojant ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujant yra numatyta, jog „prokuroras, pavesdamas atlikti ikiteisminį tyrimą ar atskirus proceso veiksmus ikiteisminio tyrimo įstaigai, turi teisę nustatyti ikiteisminio tyrimo ar atskirų proceso veiksmų atlikimo terminus ir reikalauti pateikti informaciją apie pavedimo įvykdymą“. Išanalizavus dvidešimties Tauragės rajono apylinkės teisme nagrinėtų baudžiamųjų bylų⁴⁷ ikiteisminio tyrimo medžiagą, pastebėta, jog prokuroras, pavesdamas atlikti nusikalstamos veikos ikiteisminį tyrimą ikiteisminio tyrimo įstaigai, dažniausiai nurodo arba datą, iki kurios turi būti pabaigtas tyrimo atlikimas, arba datą, kada turi būti pateiktas pranešimas apie tyrimo eigą, taip pat kartais nurodomas ir abiejų šių veiksmų įvykdymo laikas. Tuo atveju, kai prokuroras nustato atitinkamą terminą visam ikiteisminiam tyrimui atlikti, jis turėtų atsižvelgti į padarytą nusikalstamą veiką, jos pobūdį, sudėtingumą, planuojamus atlikti tyrimo veiksmus bei įvertinti tiriamą veiką kitais panašiais aspektais. Tačiau kartais gali būti pakankamai sudėtinga iš karto numatyti visas reikšmingas tyrimo aplinkybes,

⁴³ Generalinio prokuroro 2006 m. rugsėjo 19 d. įsakymas Nr. I-177 „Dėl prokurorų specializacijos autotransporto priemonių vagysčių tyrimo ir kontrolės srityje”.

⁴⁴ Generalinio prokuroro 2006 m. kovo 29 d. įsakymas I-74 „Dėl prokuratūros veiklos vykdant veikų, susijusių su prekyba žmonėmis, baudžiamąjį persekiojimą”.

⁴⁵ Generalinio prokuroro 2009 m. sausio 29 d. įsakymas Nr. I-18 „Dėl prokurorų specializacijos nusikaltimų visuomenės saugumui tyrimo ir kontrolės srityje”.

⁴⁶ Generalinio prokuroro 2006 m. rugsėjo 19 d. įsakymas Nr. I-176 „Dėl prokurorų specializacijos nepilnamečių justicijos srityje”.

⁴⁷ Baudžiamoji byla Nr. 1-259-105/2007; Nr. 1-260-105/2007; Nr. 1-266-760/2007; Nr. 1-267-760/2007; Nr. 1-268-760/2007; Nr. 1-269-782/2007; Nr. N1-271-760/2007; Nr. N1-278-760/2007; Nr. N1-277-782/2007; Nr. N1-218-105/2007; Nr. N1-219-105/2007; Nr. 1-273-367/2007; Nr. 1-272-782/2007; Nr. 1-209-367/2007; Nr. 1-211-220/2007; Nr. 1-212-105/2007; Nr. 1-213-782/2007; Nr. 1-214-367/2007; Nr. 1-217-782/2007; Nr. 1-221-220/2007.

nes tyrimo eigoje viskas gali pakrypti visai kita linkme. Mano nuomone, prokuroras neturėtų iš anksto nustatyti datos, iki kurios turi būti atliktas visas ikiteisminis tyrimas, kadangi tokiu atveju galima galvoti, jog jis tarsi nori atsiriboti nuo atliekamo tyrimo, palikdamas viską spręsti ikiteisminio tyrimo įstaigai ir tampdamas tik formaliu nusikalstamos veikos ikiteisminio tyrimo organizatoriumi ir vadovu.

Vadovaujantis nuostata, kad ikiteisminis tyrimas turi būti atliktas per trumpiausią terminą ir kuo visapusiškiau, BPK 171 straipsnio 3 dalyje yra numatyta prokuroro teisė sudaryti tyrimo grupę iš kelių skirtingų ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnų. Toks poreikis dažniausiai gali atsirasti tada, kai dėl padarytos nusikalstamos veikos specifikos ikiteisminio tyrimo atlikimui reikalingos kompleksinės žinios.

Generalinio prokuroro rekomendacijose dėl prokuroro veiklos organizuojant ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujant tarp pagrindinių reikalavimų, kurių turi laikytis prokuroras, nėra paminėta, kaip organizuojant ikiteisminį tyrimą reikėtų realizuoti BPK numatytą teisę prokurorui pačiam atlikti tyrimą ar atskirus jo veiksmus. Todėl yra nelabai aišku, kokiais kriterijais reikėtų vadovautis sprendžiant šį tyrimo pradžios organizavimui svarbų klausimą, kadangi nuo to taip pat gali priklausyti ikiteisminio tyrimo sėkmė. Remiantis BPK nuostatomis galima teigti, jog tai, ar prokuroras nutars visą ikiteisminį tyrimą atlikti pats, ar pats atliks tik kai kuriuos tyrimo veiksmus, ar apskritai paves visų tyrimo veiksmų atlikimą ikiteisminio tyrimo įstaigai, lemia vien tik konkretaus prokuroro valia. BPK komentaro autorių nuomonė šiuo klausimu yra tokia: „Funkcijų padalinimo ikiteisminio tyrimo pareigūnams ir prokurorui logika remiasi tuo, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas turėtų atlikti teisiniu požiūriu mažiau sudėtingus veiksmus, reikalaujančius daugiau kriminalistinių, o ne teisinių žinių. Prokuroro pareiga – priimti sprendimus, kai reikia spręsti teises problemas. Prokuroras taip pat privalo atsakyti už tinkamą viso ikiteisminio tyrimo atlikimą. Tuo tarpu ikiteisminio tyrimo pareigūnui gali būti pavedama atlikti veiksmus tik dėl tam tikrų epizodų ar rinkti reikalingus tiriant bylą duomenis tik tam tikrais aspektais ar ikiteisminio tyrimo etapais“.⁴⁸ Tačiau tai tėra vienas iš pasiūlymų, kuriuo būtų galima vadovautis organizuojant ikiteisminį tyrimą, ir kuris, beje, yra pakankamai abstraktus ir gali iškelti kitokio pobūdžio klausimų, pavyzdžiui, kokie veiksmai teisiniu požiūriu yra mažiau sudėtingi, o kuriems reikia didesnių teisinių žinių. Kadangi netgi toks tyrimo veiksmas kaip apklausa vienais atvejais gali būti sudėtingas, o kitais ne, ir reikalauti skirtingo lygio teisinių žinių.

⁴⁸ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUCONIS, Pranas; JASAITIS, Gintaras ir kt. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys*. Vilnius, 2003. P. 413.

Pagal generalinio prokuroro rekomendaciją „Dėl nusikalstamų veikų tyrimo paskirstymo ikiteisminio tyrimo įstaigoms“ prokuroras gali savo iniciatyva priimti sprendimą atlikti ikiteisminį tyrimą, kurį organizuoja ir jam vadovauja, apie tai nedelsiant informuodamas tiesioginį savo vadovą; aukštesnieji prokurorai, o teritorinėje prokuratūroje ir skyriaus vyriausiasis prokuroras (jo pavaduotojas), gali pavesti pavaldžiam prokurorui atlikti ikiteisminį tyrimą. Be to, šioje rekomendacijoje numatyta, jog prokurorai turėtų patys atlikti visą ikiteisminį tyrimą dėl nusikalstamų veikų, turinčių ypatingą visuomeninę reikšmę, taip pat dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų padarytų nusikalstamų veikų, jei toks tyrimas nepavedamas aukštesnei pagal pavaldumą ar centrinei ikiteisminio tyrimo įstaigai, ar Specialiųjų tyrimų tarnybai.

Mano nuomone, minėtos rekomendacijos nuostatos leidžia teigti, kad jeigu padaryta nusikalstama veika neturi ypatingos visuomeninės reikšmės, jos padarymu nėra įtariamas ikiteisminio tyrimo pareigūnas (arba jeigu ir įtariamas, tačiau toks tyrimas pavedamas minėtoms ikiteisminio tyrimo įstaigoms) ir atlikti pačiam ikiteisminį tyrimą nepaveda aukštesnysis prokuroras, tai prokuroras turi visišką laisvę nuspręsti, kas ir kokius tyrimo veiksmus turi atlikti.

Nesant aiškios ir teisės aktais įtvirtintos reglamentacijos dėl prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų funkcijų padalinimo atliekant ikiteisminį tyrimą ir paliekant tai prokuroro laisvai valiai, gali susidaryti pakankamai kebli situacija. Tokiu atveju, gali iškilti problema, jog prokuroras „nedarys nieko“, o ikiteisminio tyrimo įstaigos bus „apkrautos darbais“. Tačiau prokurorui piknaudžiauti šia padėtimi nėra procesiškai naudinga, kadangi jam, kaip ikiteisminio tyrimo organizatoriumi ir vadovu, tenka pagrindinė atsakomybė už viso tyrimo kokybę. Dėl šios priežasties, kiekvienu atveju, organizuodamas ikiteisminį tyrimą, prokuroras turi įvertinti padarytos nusikalstamos veikos pobūdį, planuojamų atlikti tyrimo veiksmų sudėtingumą, ikiteisminio tyrimo pareigūno sugebėjimų lygį ir panašias aplinkybes. Ne visada ikiteisminį tyrimą atliekantys pareigūnai turi pakankamai teisinių, taktinių ar kitų reikiamų žinių. Kaip pažymėjo dabar jau buvęs Aukščiausiojo Teismo pirmininkas V. Greičius 2006 m. gegužės 3 d. susitikime su Seimo valdybos nariais, vos 42 procentai policijos sistemoje dirbančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų turi teisinį išsilavinimą.⁴⁹ Be to, ir patys ikiteisminio tyrimo pareigūnai pripažįsta, jog jiems labiausiai trūksta teisinių žinių.⁵⁰ Esant nepakankamam ikiteisminio tyrimo pareigūnų teisiniui pasirengimui gali

⁴⁹ < <http://www.lat.lt/default.aspx?item=pspaud&id=665> >

⁵⁰ JURKA, Raimundas; JOVAIŠAS, Karolis; KANAPECKAITĖ, Jolanta; MIŠEIKIS, Žilvinas; BALIUTAVIČIUS, Saulius. *Baudžiamojo proceso optimizavimo ir spartinimo galimybės ir būdai*. Vilnius, 2005. P. 69-71.

susidaryti situacija, kuomet tam tikras tyrimo veiksmas yra atliktas netinkamai, o pakartoti jo neįmanoma arba tai neduotų jokios naudos ir taip gali būti prarasta tyrimui reikšminga informacija. Būtent todėl prokuroras turi atsakingai nuspręsti, kokius ikiteisminio tyrimo veiksmus tikslingiau būtų atlikti jam pačiam, o kurių atlikimą pavesti ikiteisminio tyrimo pareigūnams.

Nors teoriškai prokuroras turėtų būti suinteresuotas ikiteisminį tyrimą organizuoti taip, kad sudėtingesnių nusikalstamų veikų tyrimas ar dauguma jo veiksmų būtų atliekami paties prokuroro, tuo tarpu ikiteisminio tyrimo pareigūnams paliekant atlikti nesunkių ir paprastesnių nusikalstamų veikų tyrimą ar atskirus standartinius, nesudėtingus tyrimo veiksmus, tačiau praktika atspindi visai kitokią realybę. Nagrinėjant 2008 metų statistinius rodiklius⁵¹ pastebėta, jog iš 15 089 teismui perduotų baudžiamųjų bylų ikiteisminį tyrimą prokuratūra atliko tik 277 bylose, visose kitose bylose ikiteisminio tyrimo atlikimas buvo pavestas ikiteisminio tyrimo įstaigoms (iš jų 13 947 – policijai). Be to, išanalizavus minėtų dvidešimties Tauragės rajono apylinkės teisme nagrinėtų baudžiamųjų bylų ikiteisminio tyrimo medžiagą, pastebėta, jog nei vieno ikiteisminio tyrimo veiksmo prokuroras neatliko, t.y. tiek įtariamųjų, liudytojų bei nukentėjusiųjų apklausas, tiek nusikalstamos veikos padarymo vietos apžiūras, tiek parodymus atpažinti, bei kitus reikiamus ikiteisminio tyrimo veiksmus atliko tyrėjai. Tokia statistika bei faktinė situacija verčia galvoti, kad prokurorai pernelyg dažnai naudojami jiems BPK suteikta teise patiems neatlikti ikiteisminio tyrimo, perkeldami beveik visą tyrimo veiksmų našta ikiteisminio tyrimo pareigūnams. Neabejotinai tokia ikiteisminio tyrimo organizavimo praktika yra ydinga, kadangi kenkia tiek pačiai ikiteisminio tyrimo kokybei, tiek ir jo operatyvumui, bei sudaro nepalankias sąlygas nusikalstamos veikos atskleidimui. Vienas iš galimų būdų tokią situaciją bent kiek pagerinti yra sukonkretinti, kada ikiteisminį tyrimą privalo atlikti prokuroras ir kokiais atvejais tyrimas gali būti pavedamas ikiteisminio tyrimo įstaigai. Tai galėtų būti padaryta arba papildant galiojančio BPK atitinkamas nuostatas, arba generaliniam prokurorui patvirtinant naują rekomendaciją, kurioje būtų numatyti aiškesni kriterijai sprendžiant šį klausimą.

Latvijos baudžiamojo proceso teisėje taip pat yra numatyta, kad prokuroras gali pats atlikti būtinus tyrimo veiksmus papildomiems įrodymams, patvirtinantiems nusikaltimo aplinkybes, gauti.. Tačiau ten galioja nuostata, jog tik prokuroras turi teisę atlikti tyrimo veiksmus liečiančius įtariamąjį, tokius kaip įtariamojo apklausa ar akistata su liudytojais.⁵² Vadinasi reikšmingiausių tyrimo veiksmų atlikimas yra patikėtas

⁵¹ < <http://www.nplc.lt:8000/asis/> >

⁵² < http://www.euro-justice.com/member_states/latvia/country_report/2816/ >

prokurorui, o visus kitus veiksmus atlieka ikiteisminio tyrimo įstaigos, nebent prokuroras nusprendžia tam tikrus veiksmus atlikti pats.

Kaip jau anksčiau buvo paminėta, prokuroro veikla organizuojant ikiteisminį tyrimą turi vykti nepertraukiamai iki pat tyrimo pabaigos. Vykstant ikiteisminiam tyrimui ir aiškėjant naujoms aplinkybėms prokurorui gali tekti priimti atitinkamus sprendimus tam, kad ikiteisminis tyrimas vyktų greičiau ir nusikalstama veika būtų iširta geriau. Pavyzdžiui, esant pagrindui prokuroras gali priimti sprendimą dėl tyrimų sujungimo ar atskyrimo; taip pat gali būti svarstoma galimybė pagal BPK 213 straipsnį nutraukti ikiteisminį tyrimą dėl baudžiamųjų nusižengimų ar nesunkių nusiklatimų, jei manoma, kad likęs procesas dėl sunkių ar labai sunkių nusiklatimų galės vykti sparčiau; prokuroras gali nuspręsti pavesti ikiteisminį tyrimą atlikti kitai ikiteisminio tyrimo įstaigai ar kitam ikiteisminio tyrimo pareigūnui, jeigu jo manymu tyrimas neatliekamas tinkamai.

Ikiteisminio tyrimo organizavimo ir vadovavimo jam veiklą prokuroras baigia priimdamas sprendimą dėl ikiteisminio tyrimo pabaigimo. Atsižvelgus į ikiteisminio tyrimo metu nustatytus faktus ir surinktus reikšmingus duomenis, prokuroras gali nuspręsti baigti tyrimą vienu iš šių būdų:

- Ikiteisminį tyrimą nutraukti.
- Surašyti kaltinamąjį aktą ir baudžiamąją bylą perduoti teismui.
- Surašyti pareiškimą dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu ir perduoti bylą teismui.
- Surašyti pareiškimą dėl proceso pabaigimo pagreitinto proceso tvarka ir bylą perduoti teismui.
- Priimti nutarimą perduoti bylą teismui, kad šis taikytų priverčiamąsias medicinos priemones, ir perduoti bylą teismui.

Kaip nurodyta generalinio prokuroro rekomendacijose, esant BPK nustatytoms sąlygoms prokuroras turi naudotis galimybe ikiteisminį tyrimą užbaigti baudžiamuoju įsakymu ar pagreitinto proceso tvarka. Ikiteisminio tyrimo pabaigimas supaprastinta proceso forma leidžia taupyti prokurorų, teismo ir kitų subjektų laiką, neeikvoti lėšų brangiai kainuojančiam teismo procesui vykstančiam įprasta tvarka, užtikrinti trumpesnį asmens teisių varžymo laikotarpį, sudaryti galimybes daugiau dėmesio skirti kitų nusikalstamų veikų tyrimui.

Analizuojant prokuroro funkciją organizuoti ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauti yra būtina pažymėti, jog labai svarbią šios procesinės prokuroro veiklos dalį sudaro įvairūs pavedimai, nurodymai ar patarimai ikiteisminį tyrimą ar atkirus jo veiksmus atliekantiems pareigūnams. Manychiau, jog tinkamas šios funkcijos įgyvendinimas yra

neatsiejamas nuo tokio pobūdžio nuolatinio ir sistemingo bendravimo su tyrimą atliekančiais pareigūnais. Generalinio prokuroro rekomendacijose „Dėl prokuroro veiklos organizuojant ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujant“ nurodyta:

„25. Prokuroras duoda žodinius arba rašytinius nurodymus ir pavedimus. Prokuroras privalo duoti rašytinius nurodymus ir pavedimus, jeigu:

25.1. ikiteisminio tyrimo pareigūnas nesutinka su tyrimui vadovaujančio prokuroro žodiniu nurodymu ar pavedimu ir apie tai informuoja ikiteisminio tyrimo įstaigos ar jos padalinio vadovą, kuris turi teisę reikalauti, kad prokuroras duotų rašytinį nurodymą ar pavedimą, ir to reikalauja;

25.2. prokuroras, kuris atlieka ikiteisminį tyrimą, nesutinka su tyrimui vadovaujančio ar aukštesniojo prokuroro žodiniu nurodymu ar pavedimu ir reikalauja duoti rašytinį nurodymą ar pavedimą.

26. Prokuroras, nesutikdamas su tyrimui vadovaujančio ar aukštesniojo prokuroro nurodymu arba pavedimu dėl proceso veiksmų ir sprendimų, ne proceso tvarka apie tai privalo informuoti tokį nurodymą ar pavedimą davusio prokuroro aukštesnįjį prokurorą.”

Šios rekomendacijos nuostatos faktiškai nustato tokią situaciją, kai tiek prokuroras, tiek ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas, atlikdami ikiteisminį tyrimą ar atskirus jo veiksmus, bet kokių atveju turi vykdyti duotą nurodymą ar pavedimą. Jų nesutikimas su konkrečiu žodiniu nurodymu ar pavedimu tiesiog gali būti pakeičiamas rašytiniu ir vis tiek turi būti vykdomas. Vadinasi rašytinė forma tik pabrėžia tyrimui vadovaujančio arba aukštesniojo prokuroro pavedimo ar nurodymo privalomą pobūdį bei oficialiai tai įtvirtina procesiniame dokumente, tačiau nesuteikia jokios galimybės tokį nurodymą ar pavedimą apskusti. Panašią situaciją nustato ir Latvijos baudžiamojo proceso teisės normos, numatydamos, jog prokuroras turi teisę duoti žodinius ar rašytinius nurodymus tyrimą atliekantiems pareigūnams arba dėl bendros ikiteisminio tyrimo krypties, arba dėl specialių veiksmų, reikalingų tyrimui. Tačiau priešingai nei mūsų šalyje, Latvijos ikiteisminio tyrimo pareigūnai, nesutikdami su prokuroro nuomone, gali skusti tokius nurodymus ar sprendimus aukštesniam prokurorui.⁵³

Iš analizuotų dvidešimties Tauragės rajono apylinkės teisme išnagrinėtų baudžiamųjų bylų, rašytinių prokuroro pavedimų rasta tik dvejopo pobūdžio, t.y. prokuroro pavedimas konkrečiai ikiteisminio tyrimo įstaigai atlikti ikiteisminį nusikalstamos veikos tyrimą bei pavedimas atlikti BPK 218 straipsnio 1 ir 2 dalyse numatytus veiksmus. Tokia situacija leidžia padaryti net keletą pakankamai skirtingų išvadų, pavyzdžiui:

⁵³< http://www.euro-justice.com/member_states/latvia/country_report/2816/ >

- Prokuroras duoda tik žodinius pavedimus ar nurodymus, dėl kurių vykdymo nebūna prieštaravimų.
- Dėl žodinių prokuroro nurodymų atsiradę prieštaravimai išsprendžiami taip pat žodžiu, todėl neprireikia tokių pavedimų patvirtinti raštu.
- Rašytinių prokuroro nurodymų nėra, kadangi jie tiesiog neperduodami teismui kartu su kita ikiteisminio tyrimo medžiaga, nes yra nereikalingi bylos nagrinėjimui teisme.

Prokuroro veiklą organizuojant ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujant galima vertinti dvejopai. Iš vienos pusės, teoriškai viskas atrodo gana paprasta ir veiksminga, jeigu įgyvendinant šią funkciją yra vadovujamasi teisės aktuose nustatytais reikalavimais ir rekomendacijomis. Prokuroras tiesiog turi apgalvotai ir pagrįstai paskirstyti ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimą, nuolat sekti tyrimo eigą ir remiantis faktinėmis aplinkybėmis priimti reikiamus procesinius sprendimus, pasirinkti tinkamą ikiteisminio tyrimo baigimo būdą. Toks ikiteisminio tyrimo organizavimo ir vadovavimo jam modelis beveik garantuotų, jog bus pasiektas šiam proceso etapui keliamas tikslas. Tačiau kaip parodė Teisės instituto atliktas sociologinis tyrimas,⁵⁴ teorinis ikiteisminio tyrimo organizavimas ir vadovavimas jam gerokai skiriasi nuo to, kaip tai vyksta praktiškai. Iš minėto tyrimo metu gautų duomenų, galima daryti išvadą, kad dažniausiai prokuroras yra tik formalus ikiteisminio tyrimo organizatorius ir vadovas. Praktiškai pats ikiteisminio tyrimo pareigūnas organizuoja tyrimo atlikimą, surašo daugumą procesinių dokumentų, kuriuos prokurorui vėliau belieka tik pasirašyti (prieš tai patikrinus jų teisėtumą). Galima sakyti, jog prokuroras iš tikrųjų vykdo ikiteisminio tyrimo organizavimo ir vadovavimo jam funkciją tik tuomet, kai yra tiriamos rezonansinės bylos. Deja, remiantis šio tyrimo metu gautais duomenimis, tenka pripažinti, jog šiuo metu dažniausiai „prokuroras organizuoja ikiteisminį tyrimą tik *de jure*, o *de facto* jis tik duoda nurodymus“.⁵⁵

Formalų prokuroro, kaip ikiteisminio tyrimo organizatoriaus ir vadovo, statusą galbūt iš dalies patvirtina ir dvidešimties Tauragės rajono apylinkės teisme išnagrinėtų bylų ikiteisminio tyrimo medžiagos analizė. Nagrinėjant įvairius ikiteisminio tyrimo metu priimtus procesinius dokumentus, galima susidaryti nuomonę, jog pagrindinės prokuroro funkcijos šiame baudžiamojo proceso etape yra pavesti nusikalstamos veikos

⁵⁴ JURKA, Raimundas; JOVAIŠAS, Karolis; KANAPECKAITĖ, Jolanta; MIŠEIKIS, Žilvinas; BALIUTAVIČIUS, Saulius. *Baudžiamojo proceso optimizavimo ir spartinimo galimybės ir būdai*. Vilnius, 2005.

⁵⁵ Ten pat. P. 51.

tyrimo atlikimą atitinkamai ikiteisminio tyrimo įstaigai, priimti nutarimą dėl tam tikros procesinės prievartos priemonės, kurios skyrimas priklauso prokuroro išimtinai kompetencijai, pavesti ikiteisminio tyrimo pareigūnui BPK 218 straipsnio 1 ir 2 dalyse numatytų veiksmų atlikimą bei surašyti vieną iš galimų sprendimų dėl ikiteisminio tyrimo pabaigimo. Jokiuose kituose ikiteisminio tyrimo veiksmuose prokuroro dalyvavimas, pagal analizuotų bylų ikiteisminio tyrimo medžiagą, neatsispindi. Žinoma, tokia analizė leidžia daryti tik sąlygines išvadas, kadangi dėl nedidelio skaičiaus nagrinėtų bylų bei galimo žodinio ikiteisminio tyrimo organizavimo bei vadovavimo jam būdo, ikiteisminio tyrimo eigą pažymintys duomenys gali nepakankamai tiksliai atskleisti prokuroro veiklą šiame etape.

Nepaisant tam tikrų abejonių, manyčiau, jog prokuroro organizacinė ir vadovavimo veikla ikiteisminio tyrimo metu nėra tinkamai vykdoma ir sukelia tam tikrų problemų. Svarbiausia tai, jog tokia faktinė padėtis, kuomet prokuroras neefektyviai įgyvendina įstatymų suteiktą ikiteisminio tyrimo organizavimo ir vadovavimo jam funkciją, tiesiogiai įtakoja ir paties ikiteisminio tyrimo kokybę bei jo operatyvumą. Tačiau dėl susidariusios situacijos kaltinti vien prokuroro teisinę sąmonę (kuri kartais gali lemti per daug formalų požiūrį į darbą) būtų nelogiška, kadangi pernelyg didelis turimų žinioje bylų skaičius,⁵⁶ prokuroro užimtumas atliekant kitas funkcijas, nesusijusias su ikiteisminiu tyrimu (pavyzdžiui, valstybinio kaltinimo palaikymas teisme), daug techninio darbo pildant įvairius procesinius dokumentus, iš „senų laikų“ nusistovėjusi praktika, kuomet prokuroras buvo daugiau kontroliuojantis subjektas, ir kitos aplinkybės turi ne mažiau neigiamos įtakos.

Galima būtų pateikti sąlyginius aptartos problemos sprendimo būdus, tačiau ar jie pasiteisintų praktikoje, dabar būtų sunku į šį klausimą vienareikšmiškai atsakyti. Visų pirma, reikėtų imtis priemonių prokurorų darbo krūviui sumažinti, kadangi tai suteiktų galimybę prokurorui geriau įsigilinti į kiekvieną bylą ir priimti teisiškai bei faktiškai pagrįstus sprendimus organizuojant ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujant. Tai galima būtų padaryti didinat prokurorų arba prokurorų padėjėjų skaičių tose vietose, kur susiduriama su didžiausiu tiriamų bylų srautu, tenkančiu vienam prokurorui. Taip pat būtų galima šiek tiek perskirstyti procesines funkcijas – dalį nesudėtingų ir didelių teisinių žinių nereikalaujančių prokuroro funkcijų perleisti ikiteisminio tyrimo pareigūnams. Antra, nesant įstatymuose aiškiai nustatytos prokuroro atsakomybės už ikiteisminio tyrimo rezultatus, reikėtų bandyti didinti pačių prokurorų suinteresuotumą,

⁵⁶ Teritorinių prokuratūrų ir prokurorų darbo krūvio 2007 m. tyrimo duomenimis, pavyzdžiui Vilniaus miesto apylinkės prokuratūrai teko pats didžiausias, net 249,26 pradėtų ikiteisminių tyrimų skaičius vienam prokurorui. < www.prokuraturos.lt >

kad kuo daugiau jų organizuojamų ir vadovaujamų bylų būtų išsamiai ir greitai iširta. Tokia motyvacija galbūt galėtų tapti atitinkamos premijos ar geresnės darbo sąlygos.

Baigiant nagrinėti prokuroro funkciją organizuoti ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauti, labai svarbu pažymėti, jog prokuroras turi ne tik stengtis, kad nusikalstama veika būtų kuo greičiau ir išsamiau atskleista. Vykdydamas su šia funkcija susijusius įgaliojimus jis taip pat privalo užtikrinti visuotinai pripažintų žmogaus teisių ir laisvių apsaugą. Kiekvienu atveju baudžiamasis procesas varžo žmogaus teises ir laisves, todėl yra būtina imtis visų įmanomų priemonių, kad asmens teisės būtų kuo mažiau ribojamos ir kad bet kokie ribojimai būtų daromi teisėtai, taip pat kad būtų sudarytos sąlygos pažeistų teisių atkūrimui ir žalos atlyginimui.

Prokuroro pareigą gerbti bei ginti žmogaus teises nustato ir Lietuvos, ir tarptautiniai teisės aktai. Jau minėtoje Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje „Dėl prokuratūros vaidmens baudžiamosios justicijos sistemoje“ yra nurodyta, jog „vykdydama savo užduotis, prokuratūra privalo gerbti ir ginti žmogaus teises, numatytas Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje. [...] Prokuratūra kontroliuoja, kaip įgyvendinamas visų žmonių lygybės prieš įstatymą principas, turėdama omenyje įtariamojo padėtį [...] Prokuratūra negali pradėti ar tęsti baudžiamojo persekiojimo, jeigu nešališkas tyrimas parodė, kad kaltinimai buvo nepagrįsti“.⁵⁷ Generalinio prokuroro rekomendacijose „Dėl prokuroro veiklos organizuojant ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujant“ nagrinėjama prokuroro pareiga yra detalizuojama II skyriuje „Pagrindinės prokuroro funkcijos ginant procesines piliečių teises“. Analizuojant šias rekomendacijos nuostatas galima būtų išskirti tokias pagrindines prokuroro veikimo kryptis, susijusias su pareigos ginti ir gerbti žmogaus teises įgyvendinimu:

- a) veikla, užtikrinant, kad ikiteisminio tyrimo metu nebūtų pažeistos asmens teisės bei laisvės, o bet kokie suvaržymai būtų pagrįsti ir teisėti (pavyzdžiui, baudžiamojo proceso pradėjimo ir vykdymo teisėtumas, procesinių prievartos priemonių taikymo būtinumas, ikiteisminio tyrimo trukmės pagrįstumas ir panašiai);
- b) veikla, užtikrinant, kad visi ikiteisminio tyrimo procese dalyvaujantys asmenys, o ypač įtariamasis, žinotų savo procesines teises ir turėtų realią galimybę jomis pasinaudoti (pavyzdžiui, procesinių teisių išaiškinimas, pažeistų teisių atkūrimo ir žalos atlyginimo galimybės nurodymas ir panašiai);

⁵⁷ JURKA, Raimundas; MELNIČENKO, Svetlana; RANDAKEVIČIENĖ, Irma. *Pagrindinės Europos Tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje*. Vilnius, 2006. P. 171.

- c) veikla, užtikrinant su turtais interesais susijusias teises (civilinio ieškinio užtikrinimas, suimtojo turto apsauga).

Tinkamas nagrinėjamos prokuroro pareigos vykdymas, visų pirma, galėtų garantuoti didesnę asmens teisių bei teisėtų interesų apsaugą ir padėtų išvengti galimų jų pažeidimų ikiteisminio tyrimo metu. O tai, be abejojimo, turėtų įtakos ir visos šio baudžiamojo proceso stadijos teisėtumo užtikrinimui.

2.2. Išimtinė prokuroro kompetencija ikiteisminiame tyrime

Išimtinę prokuroro kompetenciją ikiteisminiame tyrime galima būtų apibūdinti kaip prokuroro atliekamus veiksmus ir priimamus sprendimus, kurių negali atlikti ar priimti joks kitas ikiteisminio tyrimo subjektas. Atitinkamų prokuroro funkcijų išimtumas taip pat reiškia, jog jos negali būti perleistos kitam ikiteisminio tyrimo subjektui ir turi būti privalomai vykdomos paties prokuroro.

Pagrindinė ir išimtinė prokuroro funkcija ikiteisminiame tyrime bendrąja prasme yra jau prieš tai aptartas ikiteisminio tyrimo organizavimas ir vadovavimas jam. Prokuroro veikla detalizuojant šią funkciją gali pasireikšti tiek procesiniais sprendimais, tiek veiksmais, tiek ir iniciatyva siekiant priimti atitinkamus sprendimus ar atlikti tam tikrus veiksmus, dėl kurių prokuroras negali savarankiškai nuspręsti. Todėl toliau šioje darbo dalyje bus analizuojamos ir tos prokuroro funkcijos, kurios priskirtinos ikiteisminio tyrimo organizavimo ir vadovavimo jam veiklai, ir su šia veikla nesusijusios funkcijos, išimtinai priklausančios prokuroro kompetencijai.

Išimtinę prokuroro kompetenciją ikiteisminiame tyrime sudarančias funkcijas galima suskirstyti į tokias grupes:

- 1) funkcijos, susijusios su prokuroro veikla ikiteisminio tyrimo pradžioje;
- 2) funkcijos, susijusios su procesinių prievartos priemonių panaudojimu;
- 3) funkcijos, susijusios su teisingumo ir nešališkumo užtikrinimu ikiteisminiame tyrime;
- 4) funkcijos, susijusios su ikiteisminio tyrimo teisėjo įtraukimu į procesą;
- 5) funkcijos, susijusios su ikiteisminio tyrimo pabaigimu;
- 6) kitos išimtinės prokuroro funkcijos ikiteisminiame tyrime.

Funkcijos, susijusios su prokuroro veikla ikiteisminio tyrimo pradžioje

Nors ir pats ikiteisminio tyrimo pradėjimo klausimas nepatenka į išimtinę prokuroro kompetenciją, tačiau tolesnė jo eiga yra ypač susieta su konkrečia prokuroro

veikla. Pradėjus ikiteisminį tyrimą vien tik prokuroras gali nuspręsti kas ir kaip jį atliks. Pagal BPK 171 str. 2 d. prokuroras gali priimti vieną iš šių sprendimų:

- 1) pats atlikti visą ikiteisminį tyrimą ar atskirus jo veiksmus;
- 2) pavesti atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus ikiteisminio tyrimo įstaigai, kuri praneša prokurorui apie pradėtą ikiteisminį tyrimą;
- 3) pavesti atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus kitai ikiteisminio tyrimo įstaigai.

Remiantis minėto straipsnio 3 dalimi, prokuroras taip pat turi teisę sudaryti tyrimo grupę iš kelių skirtingų ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnų.

Įstatymų leidėjui suteikus prokurorui tokią diskreciją šiuo klausimu, konkretaus ikiteisminio tyrimo varianto pasirinkimą iš tikrųjų lemia tik paties tą tyrimą organizuojančio ir jam vadovaujančio prokuroro apsisprendimas, kurį jis padaro remiantis skirtingais motyvais, pavyzdžiui, bylos sudėtingumu, nusikalstamos veikos specifika, savo užimtumu ir pan.

BPK 167 straipsnio 2 dalis numato, kad jeigu nusikalstamos veikos, priklausančios taip vadinamų pusiau privataus kaltinimo bylų procesui, turi visuomeninę reikšmę ar jomis padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtų savo interesų, ir nėra nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo, tai ikiteisminis tyrimas dėl šių veikų privalo būti pradėtas prokuroro reikalavimu. Minėta norma nustato išimtį iš bendros taisyklės, suteikdama prokurorui, iš vienos pusės, išskirtinę teisę tam tikrų nusikalstamų veikų atveju ir esant atitinkamoms sąlygoms pradėti ikiteisminį tyrimą, iš kitos – išimtine pareigą pradėti tokį tyrimą saugant valstybės, visuomenės, teisinės sistemos ar atskiro asmens teisėtus interesus.

Funkcijos, susijusios su procesinių prievartos priemonių panaudojimu

Nors procesinių prievartos priemonių taikymo atveju galioja taisyklė, kad subjektas, turintis teisę paskirti griežtesnes procesines prievartos priemones, turi teisę skirti ir mažiau griežtas priemones⁵⁸, manyčiau, jog prokuroras vis dėlto turi išimtines funkcijas ir šioje srityje. Tokia išvada darytina todėl, kad ikiteisminio tyrimo teisėjas, pagal minėtą taisyklę iš esmės turintis teisę skirti visas procesines prievartos priemones ikiteisminio tyrimo metu, iš tikrųjų prokuroro prašymu tik skiria tris kardomasias priemones – suėmimą, namų areštą bei įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo bei daugumą kitų procesinės prievartos priemonių. Šį aiškinimą pagrindžia tai, jog ikiteisminio tyrimo teisėjas nėra savarankiškas ikiteisminio tyrimo subjektas ir į procesą

⁵⁸ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUCONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius, 2005. P. 225.

jis yra įtraukiamas įstatymo nustatytais atvejais prokuroro iniciatyva. Neesant įstatyme aiškiai nurodytos prokuroro pareigos kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl kai kurių procesinės prievartos priemonių taikymo, galima teigti, jog visos procesinės prievartos priemonės, kurių skyrimas nėra vienareikšmiškai priskirtas ikiteisminio tyrimo teisėjui, ir kurių negali skirti ikiteisminio tyrimo pareigūnas, priklauso išimtinai prokuroro kompetencijai.

Vadinasi, prokuroras turi išskirtinę teisę ikiteisminio tyrimo metu skirti likusias kardomasias priemones, t.y. užstatą, dokumentų paėmimą, įtariamojo įpareigojimą periodiškai registruotis policijos įstaigoje, rašytinį pasižadėjimą neišvykti, karinio dalinio vadovybės stebėjimą bei nepilnamečio atidavimą prižiūrėti. Pažymėtina, jog tik prokuroras turi teisę spręsti visų kardomųjų priemonių pakeitimo ar panaikinimo klausimus, tačiau jeigu norima kardomąją priemonę pakeisti viena iš ikiteisminio tyrimo teisėjo skiriamų kardomųjų priemonių, tuomet reikia kreiptis į konkretų ikiteisminio tyrimo teisėją.

Kalbant apie kitas procesinės prievartos priemones, prokuroras turi išimtinę kompetenciją skirti tik dvi iš jų: suimto įtariamojo atidavimą į sveikatos priežiūros įstaigą bei laikiną nuosavybės teisių apribojimą ne ilgesniam nei šešių mėnesių terminui.. Tačiau prokuroras turi tam tikrų vien jam suteiktų įgaliojimų, susijusių su kitų procesinės prievartos priemonių taikymu. Pavyzdžiui, BPK 140 straipsnio 4 dalyje yra numatyta, jog laikinai sulaikomo asmens, anksčiau procese jau apklausto kaip įtariamasis, sulaikymas negali trukti ilgiau kaip dvidešimt keturias valandas, tačiau prokuroras nutarimu turi teisę pratęsti šį terminą iki maksimalaus keturiasdešimt aštuonių valandų laikino sulaikymo termino. BPK 144 straipsnio 2 dalis nustato, kad asmeniui atsisakius duoti pavyzdžius lyginamajam tyrimui, prokuroras priima nutarimą, kuris tam asmeniui yra privalomas. Taip pat pagal BPK 156 straipsnio 2 dalį, norint priverstinai atlikti fotografavimo, filmavimo, matavimo, rankų atspaudų ir pavyzdžio genetinei daktiloskopijai paėmimo veiksmus su kitais negu įtariamasis asmenimis, tai galima padaryti tik prokurorui priėmus nutarimą. Minėti prokuroro įgaliojimai yra reikalingi tam, kad būtų užtikrintas atitinkamų veiksmų didesnis teisėtumas bei patvirtintas jų privalomumas, nes tie veiksmai ypač susiję su asmens teisėmis ir laisvėmis.

Šiek tiek paanalizavus kitų valstybių baudžiamojo proceso teisę galima pastebėti, jog išimtinė prokuroro kompetencija taikant procesines prievartos priemones yra nevienoda. Pavyzdžiui, Lenkijoje tik prokurorai gali skirti kratą bei poėmį, priverstinį įtariamojo atvedimą, asmens atidavimą psichiatrinei ekspertizei, nuosavybės

išaldymą.⁵⁹ Tuo tarpu Suomijos prokurorams visai nesuteikta teisė taikyti procesines prievartos priemones, kadangi tai yra policijos arba teismo kompetencija.⁶⁰ Todėl galima teigti, jog išimtinė prokuroro kompetencija procesinių prievartos priemonių taikymo srityje priklauso apskritai nuo paties ikiteisminio tyrimo modelio bei nuo prokurorui ikiteisminiame tyrime suteikto statuso konkrečioje valstybėje, t.y. kuo prokuroro vaidmuo svarbesnis, tuo reikšmingesnių asmens teisių ribojimų taikymas jam būna patikėtas.

Funkcijos, susijusios su teisingumo ir nešališkumo užtikrinimu ikiteisminiame tyrime

Norint užtikrinti, jog ikiteisminis tyrimas būtų vykdomas teisingai ir nešališkai, pirmiausia yra labai svarbu, kad visi šiame baudžiamojo proceso etape dalyvaujantys asmenys žinotų savo teises bei pareigas, nepažeisdami įstatymų jomis naudotūsi ar vykdytū, o visas tyrimas vyktų gerbiant teises ir siekiant kiek įmanoma labiau apsaugoti nuo bet kokio nepagrįsto išorinio ar vidinio poveikio. Prokuroro išimtinė kompetencija šioje srityje pasireiškia realizuojant tokias BPK numatytas teises bei pareigas:

a) Kai baudžiamasis procesas nutraukiamas dėl to, kad nenustatyta nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių, o asmuo buvo suimtas, prokuroras privalo išaiškinti asmeniui dėl neteisėto sulaikymo ar suėmimo pažeistų teisių atkūrimo ir žalos atlyginimo tvarką (BPK 46 straipsnio 1 dalis). Šiuo atveju prokurorui, kaip už ikiteisminį tyrimą atsakingam pareigūnui, yra numatyta pareiga pasirūpinti, kad buvęs nepagrįstai sulaikytas ar suimtas asmuo žinotų, kaip galima būtų siekti vienokios ar kitokios formos kompensacijos už jo teisių apribojimus.

b) Ikiteisminio tyrimo metu prokuroras, nustatęs, kad gynėjas naudoja neteisėtas gynybos priemones, turi teisę nušalinti gynėją (BPK 49 straipsnio 1 dalis). Neteisėtų gynybos priemonių, t.y. tokių, kurios pažeidžia įstatymų reikalavimus, naudojimas trukdo nešališkai atlikti ikiteisminį tyrimą bei kartu pažeidžia kitų asmenų teises ir teisėtus interesus. Todėl prokuroras, organizuodamas tyrimą ir jam vadovaudamas, privalo garantuoti, kad tokių situacijų ikiteisminio tyrimo metu nebūtų.

c) Prokuroro nutarimu atstovo pagal įstatymą teisėmis ikiteisminiame tyrime gali būti leidžiama dalyvauti asmens, kuris nustatyta tvarka nėra pripažintas neveiksniu, tačiau dėl senatvės, neįgalumo, ligos ar kitų svarbių priežasčių negali tinkamai pasinaudoti įstatymų suteiktomis teisėmis, šeimos nariui ar artimajam giminaičiui, pateikusiam rašytinį ar žodinį prašymą (BPK 53 straipsnio 4 dalis). Šios pareigos

⁵⁹ < http://www.euro-justice.com/member_states/poland/country_report/2834/ >

⁶⁰ < http://www.euro-justice.com/member_states/finland/country_report/2775/ >

įvykdymu prokuroras užtikrina, kad asmenų, kurie dėl kokių nors objektyvių priežasčių negali patys naudotis savo teisėmis, interesai ikiteisminiame tyrime vis tiek bus ginami.

d) Prokuroras nusprendžia dėl ikiteisminio pareigūno nušalinimo (BPK 60 straipsnio 4 dalis). Atsiradus tokioms aplinkybėms, dėl kurių ikiteisminio tyrimo pareigūnas privalo nusišalinti, tačiau dėl tam tikrų priežasčių to nepadaro, prokurorui atsiranda pareiga išspręsti minėtą klausimą. To nepadarius ar pavėluotai tai padarius, gali iškilti didelė abejonė dėl atitinkamų tyrimo veiksmų rezultatų, todėl atsiranda neobjektyvaus ir neteisingo ikiteisminio tyrimo tikimybė. Taigi, nuo to, kaip prokuroras įgyvendins aptariamą pareigą, gali priklausyti visos šio proceso stadijos baigtis.

e) Nagrinėja proceso dalyvių arba asmenų, kuriems taikytos procesinės prievartos priemonės, skundus dėl ikiteisminio tyrimo pareigūno proceso veiksmų ir nutarimų (BPK 62 straipsnio 1 dalis). Ši prokuroro funkcija yra vienas iš būdų ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmams ir sprendimams kontroliuoti. Priklausomai nuo to, kaip aktyviai prokuroras dalyvauja ikiteisminiame tyrime, gali susidaryti situacija, kad yra nepastebimos kai kurios ikiteisminio tyrimo pareigūnų galimos procesinės klaidos, pažeidžiančios tam tikrus asmenų interesus. Tokiu atveju suinteresuotiems proceso dalyviams pateikus skundą, atitinkamas ikiteisminio pareigūno veiksmas ar nutarimas prokuroro yra patikrinamas ir problema išsprendžiama.

f) Priima nutarimą apklausti asmenį, jo sutikimu, apie savo galimai padarytą nusikalstamą veiką (BPK 80 straipsnio 1 punktą ir 82 straipsnio 3 dalis). Tai yra gana nauja BPK norma, įvedanti sąlyginai naujos rūšies (taip vadinamojo „specialaus liudytojo“) institutą. Pagal generalinio prokuroro 2008 m. sausio 9 d. įsakymu Nr. I-8 patvirtintas rekomendacijas „Dėl liudytojo apklausos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka”,⁶¹ „galimybė apklausti asmenį kaip specialųjį liudytoją yra procesinio draudimo apklausti kaip liudytoją asmenį apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką išimtis ir turi būti taikoma itin retais atvejais“. Aptariama norma yra glaudžiai susijusi su asmens teisių apsauga, todėl prokuroro nutarimas tokiu atveju yra procesinė garantija, kad ji bus tinkamai ir pagrįstai taikoma.

g) Prokuroras, dalyvavęs paskiriant suėmimą, privalo apie įtariamojo suėmimą pranešti vienam iš suimtojo nurodytų šeimos narių ar artimųjų giminaičių. Jeigu suimtasis jokio asmens nenurodo, prokuroras savo nuožiūra turi pranešti vienam iš įtariamojo šeimos narių ar artimųjų giminaičių, jei šį pavyksta nustatyti. Prokuroras gali atsisakyti pranešti, jei suimtasis motyvuotai paaiškina, kad toks pranešimas gali pakenkti

⁶¹ Valstybės žinios. 2008. Nr. 6-234.

jo šeimos narių ar artimųjų giminaičių saugumui. Be to, įtariamajam turi būti sudaryta galimybė pačiam pranešti šeimos nariams ar artimiesiems giminaičiams apie suėmimo paskyrimą (BPK 128 straipsnio 1 dalis). Kadangi suėmimas yra pati griežčiausia procesinės prievartos priemonė, labiausiai varžanti žmogaus laisvę, apie tokią įtariamojo padėti negali nežinoti jo šeimos nariai ar artimieji giminaičiai. Todėl prokurorui, kaip šios kardomosios priemonės iniciatoriui, yra nustatyta pareiga pasirūpinti, kad vienaip ar kitaip bent vienam iš įtariamojo šeimos narių ar artimųjų giminaičių taptų žinoma apie paskirtą suėmimą. Taip pat yra numatyta, jog apie tai, kad suėmimas paskirtas kitos valstybės piliečiui, prokuroras nedelsdamas turi pranešti Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijai ir, jeigu suimtasis pageidauja, - jo valstybės diplomatinei atstovybei ar konsulinei įstaigai (BPK 128 straipsnio 3 dalis). Tokiu būdu yra saugomos užsienio valstybės piliečio teisės.

h) Prokuroras privalo suimtojo turimus vaikus iki aštuoniolikos metų, kurie lieka be reikalingos priežiūros, atiduoti šeimos nariams, artimiesiems giminaičiams, kitiems asmenims ar įstaigoms globoti ar rūpintis. Be to, prokuroras privalo aptarti su suimtoju primones turtui ar būstui apsaugoti ir jų imtis, jeigu jis turi turto ar būstą, liekantį be priežiūros (BPK 129 straipsnio 1 ir 2 dalys). Prokurorui numatyta pareiga, susijusi su suimtojo nuosavybės bei šeimos interesų apsauga, patvirtina, jog prokuroro išimtinės kompetencijos ribos žmogaus teisų užtikrinimo srityje yra pakankamai plačios.

i) Tik prokuroras turi teisę leisti paskelbti tam tikrus ikiteisminio tyrimo duomenis (BPK 177 straipsnio 1 dalis). Šią išimtinę prokuroro funkciją galima būtų vertinti dviem aspektais. Pirma, ji numato teisę atitinkamais atvejais leisti, kad kai kurie tyrimo duomenys būtų atskleisti, o antra, nustato pareigą užtikrinti, jog tokia informacija netaptų žinoma be jo leidimo. Būtent prokuroras, geriausiai žinodamas visas bylos aplinkybes ir įvertinęs galimas neigiamas duomenų atskleidimo pasekmes, yra kompetetingas priimti tokį atsakingą sprendimą. Tačiau bet kokių atveju prokurorui yra draudžiama leisti pavišinti informaciją apie nepilnamečius įtariamuosius ir nukentėjusiuosius. Naudodamasis aptariama teise prokuroras siekia ne tik, kad nebūtų pakenkta ikiteisminio tyrimo sėkmei, bet ir kad nebūtų pažeidžiamos tam tikrų asmenų teisės ar kiti interesai. Pažymėtina, jog ši prokuroro teisė įtariamojo ir jo gynėjo bei nukentėjusiojo bei jo atstovo atžvilgiu visiškai išnyksta tuomet, kai ikiteisminis tyrimas yra baigtas ir rašomas kaltinamasis aktas (BPK 181 straipsnio 2 dalis).

j) Prokuroras turi teisę tvirtinti ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimą dėl anonimiškumo taikymo nukentėjusiajam ar liudytojui (BPK 200 straipsnio 3 dalis). Norint suteikti nukentėjusiajam ar liudytojui anonimiškumą turi egzistuoti tam tikros

sąlygos, todėl, kad būtų garantuojamas pagrįstas anonimiškumo taikymas, prokuroras turi patikrinti ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimo teisėtumą jį patvirtindamas.

k) Kai įtariamojo buvimo vieta nežinoma, prokuroras nutarimu turi teisę paskelbti jo paiešką (BPK 142 straipsnio 1 dalis). Įtariamąjį surasti yra būtina tam, kad apskritai būtų galima pasiekti baudžiamojo proceso tikslą. Padaręs nusikaltamą veiką asmuo privalo prisiimti atsakomybę už savo poelgius, todėl prokuroras turi pradėti galimos tokio asmens buvimo vietos išaiškinimą, taip užtikrindamas tolesnę ikiteisminio tyrimo eigą.

Funkcijos, susijusios su ikiteisminio tyrimo teisėjo įtraukimu į procesą

Ikiteisminio tyrimo teisėjas į procesą yra įtraukiamas prokuroro iniciatyva BPK numatytais atvejais ir pats jokių veiksmų atlikimo neinicijuoja. Todėl bendriausia prasme, prokuroras turi išimtinę teisę kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją su konkrečiu prašymu. Prokuroro kompetencija šioje srityje pasireiškia taip:

a) Prokuroras su pareiškimu kreipiasi į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl suėmimo, namų arešto ar įpareigojimo gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo skyrimo įtariamajam arba šių kardomųjų priemonių termino pratęsimo.

b) Prireikus atlikti teismo medicinos ar teismo psichiatrijos ekspertizę, kreipiasi į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl nesuimto įtariamojo atidavimo į sveikatos priežiūros įstaigą.

c) Paduoda ikiteisminio tyrimo teisėjui pareiškimą, iškilus būtinybei panaudoti šias procesinės prievartos priemones: pašto siuntų poėmį, laikiną nušalinimą nuo pareigų ar laikiną teisės užsiimti tam tikra veikla sustabdymą, savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmus, nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus.

d) Kreipiasi į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl šių kitų procesinės prievartos priemonių skyrimo arba jų sankcionavimo: kratos, poėmio, elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolės, jos fiksavimo ir kaupimo, slapto sekimo.

e) Kuomet yra reikalinga dar apriboti nuosavybę, pasibaigus prokuroro paskirtam šešių mėnesių terminui, prokuroras dėl pratęsimo su pareiškimu kreipiasi į ikiteisminio tyrimo teisėją.

f) Prokuroras su savo priimtu nutarimu kreipiasi į ikiteisminio tyrimo teisėją, norėdamas gauti sutikimą, suteikiantį teisę atvykti į bet kokią valstybės ar savivaldybės, viešąją ar privačią įstaigą, įmonę ar organizaciją ir pareikalauti, kad jam būtų leista susipažinti su reikiamais dokumentais ar kita reikiama informacija, daryti įrašus ar

kopijuoti dokumentus bei informaciją arba gauti nurodytą informaciją raštu, jei tai reikalinga tiriant nusikalstamą veiką.

g) Esant būtinybei prokuroras kreipiasi į ikiteisminio tyrimo teisėją su prašymu, kad šis apklaustų įtariamąjį, liudytoją ar nukentėjusįjį.

h) Pripažinęs būtinumą, prokuroras su pareiškimu kreipiasi į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl ekspertizės skyrimo.

Funkcijos, susijusios su ikiteisminio tyrimo pabaigimu

Ikiteisminio tyrimo pabaigos klausimas yra išskirtinai prokuroro prerogatyva. Tik prokuroras turi teisę nuspręsti, kada ir koku būdu jį užbaigti. Aišku, konkretų prokuroro sprendimą dėl ikiteisminio tyrimo pabaigos lemia tiek įvairių tyrimo veiksmų metu gauti rezultatai, tiek ir kitos aplinkybės, turinčios reikšmės vieno ar kito varianto pasirinkimui. Pavyzdžiui, norint ikiteisminį tyrimą užbaigti surašant teismui pareiškimą dėl proceso pabaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu, turi būti surinkta pakankamai duomenų, jog asmuo tikrai padarė nusikalstamą veiką, straipsnio už tą veiką sankcijoje kaip pagrindinė arba alternatyvinė bausmė numatyta bauda, yra įtariamojo sutikimas baigti procesą tokiu būdu, taip pat yra nukentėjusiojo neprieštaravimas arba jo prieštaravimai atmesti. Reikia pažymėti, jog susidarius situacijai, kai dėl atitinkamų aplinkybių iškyla būtinybė ikiteisminį tyrimą nutraukti, prokuroro išimtinėi kompetencijai priklauso tik du atvejai, kuomet jis visiškai savarankiškai gali tai padaryti:

- Kai ikiteisminio tyrimo metu paaiškėja, kad yra BPK 3 straipsnyje numatytų aplinkybių, dėl kurių baudžiamasis procesas yra negalimas.
- Kai ikiteisminio tyrimo metu nesurenkama pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo.

Kitais BPK 212 straipsnio 3–9 punktuose numatytais atvejais prokuroro nutarimą dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo turi patvirtinti ikiteisminio tyrimo teisėjas. O nutraukiant ikiteisminį tyrimą dėl pernelyg ilgos jo trukmės, prokuroras apskritai nedaro jokios įtakos, kadangi tokį sprendimą gali priimti tik ikiteisminio tyrimo teisėjas, išnagrinėjęs įtariamojo, jo atstovo ar gynėjo skundą dėl ikiteisminio tyrimo vilkinimo.

Baudžiamąjo proceso teisės doktrinoje dėl išimtinės prokuroro teisės spręsti ikiteisminio tyrimo pabaigimo klausimą perduodant bylą teismui yra išreikšta gana įdomi pozicija: „Tokios teisės suteikimas prokurorui pažeidžia ne tik procesinį lygiateisiškumą, bet ir įtariamojo teisę į gynybą, nes jis negali paprieštarauti, išsakyti savo nuomonės. Įtariamojo teisinei, procesinei padėčiai svarbų sprendimą priima tik kaltintojas (prokuroras), suinteresuota (galima sakyti, šališka) šalis. Be to, procesinis įstatymas

nenumato įtariamojo galimybės apskusti tokį prokuroro nutarimą (pabaigti ikiteisminį tyrimą ir perduoti bylą teismui) [...] norint garantuoti sąžiningą procesą, pagrįstą šalių lygiateisiškumu ir rungimosi principu, tokius prokuroro sprendimus turi tvirtinti ikiteisminio tyrimo teisėjas, dalyvaujant ir kaltintojui, ir gynybai“.⁶² Nesutikčiau su šia nuomone, kadangi tokiu būdu būtų iškreipiamas prokuroro, kaip ikiteisminio tyrimo organizatoriaus ir vadovo statusas, bei sudaromos papildomos kliūtys operatyviam ikiteisminio tyrimo atlikimui. Manau, jog yra logiška, kad išimtinai prokuroras turi teisę nuspręsti, kada yra surinkta pakankamai duomenų įtariamojo kaltei dėl nusikalstamos veikos padarymo pagrįsti ir bylai perduoti į teismą, nes jis nėra suinteresuotas eiti į teismą ir palaikyti valstybinį kaltinimą, jeigu tam nepakanka reikšmingos faktinės medžiagos. Tokia prokuroro teisė negali pažeisti procesinio lygiateisiškumo ir įtariamojo galimybės gintis bent jau dėl kelių priežasčių: 1) BPK 218 straipsnyje yra numatyta, jog prokurorui paskelbus apie ikiteisminio tyrimo pabaigą, įtariamasis ir jo gynėjas turi teisę susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga bei pateikti prašymus papildyti tyrimą, taip sudarant sąlygas neteisiogiai pareikšti savo nuomonę dėl ikiteisminio tyrimo pabaigos; 2) bylos perdavimas teismui savaimė garantuoja puikias galimybes gintis nuo pareikšto kaltinimo.

Pastebėtina, jog net ir tose valstybėse, kuriose prokuroro vaidmuo ikiteisminiame tyrime nėra labai reikšmingas, tyrimo rezultatų vertinimas vis tiek yra patikimas būtent jam. Kaip pavyzdį galima pateikti Suomijos baudžiamojo proceso teisę, numatančią, jog kiekvieną kartą policijai pabaigus ikiteisminio tyrimo atlikimą, visa tyrimo metu sukaupta medžiaga yra nusiunčiama prokurorui, kuris nusprendžia, ar nusikalstama veika buvo padaryta ir, ar yra pakankamai įrodymų kaltinimui pateikti. Remiantis padaryta išvada, prokuroras arba pateikia kaltinimą, arba nusikalstamos veikos tyrimą nutraukia.⁶³

Kitos išimtinės prokuroro funkcijos ikiteisminiame tyrime

Išimtinių prokuroro funkcijų ikiteisminiame tyrime, kurios pagal savo pobūdį nebuvo priskirtos vienai ar kitai prieš tai aptartai grupei, yra tik keletas, tačiau jos yra pakankamai svarbios prokuroro procesinėje veikloje. Šių prokuroro funkcijų išimtinumas, kitaip nei beveik visų kitų anksčiau aptartų, yra aiškiai pabrėžiamas ir pačiame BPK, kurio 177 straipsnio 4 dalis numato: „Tik prokuroras priima sprendimus: 1) dėl tyrimų sujungimo ir atskyrimo; [...] 3) dėl nutraukto ikiteisminio tyrimo atnaujinimo; [...]“.

Prokurorui suteiktą teisę nuspręsti dėl tyrimų sujungimo ar atskyrimo galima paaiškinti tuo, jog tai yra pakankamai sudėtingas sprendimas juridiniu požiūriu (ypač

⁶² GUŠAUSKIENĖ, Marina. Ikiteisminio tyrimo teisėjas – žmogaus teisių garantas. *Jurisprudencija*, 2004. Nr. 57(49). P. 120.

⁶³ < <http://www.oikeus.fi/8853.htm> >

tyrimų atskyrimo atveju), reikalaujantis gerų teisinių žinių bei puikaus bylos aplinkybių žinojimo. Prokuroras, bent jau teoriškai, turėtų būti labiausiai įsigilinęs į visus reikšmingus tyrimui faktus bei neabejotinai turi reikiamą teisinį išsilavinimą, kad būtų kompetingas išspręsti tokį klausimą. Ikiteisminio tyrimo pareigūnams šiuo atveju, galbūt, pritrūktų teisinių įgūdžių, o tuo tarpu ikiteisminio tyrimo teisėjui nepakaktų būtino bylos aplinkybių išmanymo. Dėl šių priežasčių prokuroras yra pats tinkamiausias subjektas šiam proceso sprendimui priimti.

Aptariant prokuroro teisę atnaujinti nutrauktą ikiteisminį tyrimą, reikia pažymėti, kad jis gali tai visiškai savarankiškai padaryti tik tais atvejais, kai pats ikiteisminio tyrimo nutraukimas priklausė išimtinai prokuroro kompetencijai. Kitais atvejais prokuroro nutarimą turi patvirtinti ikiteisminio tyrimo teisėjas.

Generalinio prokuroro rekomendacijose „Dėl prokuroro veiklos organizuojant ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujant“ yra nurodyta, jog „veiksmus, kurie BPK priskirti prokuroro kompetencijai, prokuroras privalo atlikti pats. Šiuos veiksmus pavesti atlikti ikiteisminio tyrimo pareigūnui prokuroras gali tik BPK nustatytais atvejais“. Manychiau, kad ši nuostata įtvirtina ypač svarbią išimtinės prokuroro kompetencijos įgyvendinimo sąlygą, draudžiančią pavesti išskirtinių funkcijų atlikimą ikiteisminio tyrimo pareigūnams. Tačiau Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko 2006 m rugsėjo 4 d. potvarkiu Nr. 259⁶⁴ įvairioms ikiteisminio tyrimo problemoms išanalizuoti sudaryta darbo grupė, atlikusi apklausą, atskleidė, jog prokurorai ne visada patys vykdo savo išimtinai kompetencijai priskirtas funkcijas. Lietuvos Respublikos ikiteisminio tyrimo įstaigų profesinės sąjungos laikinai einantis pareigas pirmininkas V. Bakas, kreipdamasis į generalinį prokurorą dėl minėtos darbo grupės atlikto tyrimo rezultatų, nurodė, jog „tik 17 proc. prokurorai visada ir 31 dažnai patys priima ikiteisminio tyrimo eigoje reikiamus sprendimus, kurie yra jo kompetencijoje, ir surašo dėl to atitinkamus dokumentus. 44 proc. prokurorų retai atlieka tokius veiksmus, o 8 proc. jų išvis niekada neatlieka. Galima daryti išvadą, jog daugiau nei 50 proc. ikiteisminių tyrimų tyrėjai vykdo prokurorui priskirtas funkcijas.“⁶⁵ Generalinis prokuroras visoms Lietuvos prokuratūroms išplatintame aplinkraštyje, susijusiame su minėtu V. Bako kreipimusi, nurodė, jog „šie apklausos rezultatai leidžia daryti pagrįstą prielaidą, kad dalis šalies prokurorų tinkamai nevykdo jiems Baudžiamojo proceso įstatymu deleguotų funkcijų. Prokurorui deleguotų išimtinių įgaliojimų, numatytų Baudžiamojo proceso kodekso 170 str. ir kituose BPK

⁶⁴ < http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=338562 >

⁶⁵ < <http://www.pareigunai.lt/files/rastas%20gen%20prokurorui%20del%20problemu.PDF> >

straipsniuose perleidimas ar pavedimas tokius sprendimus iš esmės priimti ikiteisminio tyrimo pareigūnams iškreipia baudžiamojo proceso esmę ir sudaro sąlygas pažeisti proceso dalyvių teises, sudaro prielaidas priimti nepagrįstus ir neteisėtus proceso sprendimus.[...] Rengti dokumentų projektus gali būti pavedama prokuroro padėjėjams, o ne ikiteisminio tyrimo pareigūnams.⁶⁶ Pasak generalinio prokuroro, tokia netinkama praktika „ne tik pažeidžia vieną iš pagrindinių baudžiamojo proceso nuostatų, bet ir žemina prokuratūros ir prokurorų autoritetą ikiteisminio tyrimo pareigūnų akyse.“⁶⁷

Be abejo, reikėtų nepamiršti, jog Ministro Pirmininko sudarytos darbo grupės atlikto tyrimo rezultatai gali ne visiškai teisingai atspindėti realią padėtį. Mano nuomone, taip gali būti dėl kelių priežasčių:

- 1) apklausoje dalyvavo tik ikiteisminio tyrimo pareigūnai, todėl nebuvo išklaudyta kitos pusės (t.y. prokurorų) nuomonė;
- 2) buvo apklausta mažiau nei trečdalis ikiteisminio tyrimo pareigūnų, o tai tikrai neišreiškia visų bendros pozicijos konkrečiu klausimu;
- 3) egzistuoja tikimybė, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnai dėl tam tikrų priežasčių, susijusių su priešišku prokurorams, galėjo ne visai objektyviai atsakyti į pateiktus klausimus.

Nepaisant galimų minėto tyrimo netikslumų vis tiek reikėtų pripažinti, jog tam tikra dalis mūsų šalies prokurorų netinkamai vykdo išimtinės savo funkcijas ikiteisminiame tyrime. Įstatymų leidėjas ne be reikalo išskirtinei prokuroro kompetencijai priskyrė atitinkamas funkcijas, todėl jų pavedimas ikiteisminio tyrimo pareigūnams, manyčiau, yra ne tik neteisėtas, bet ir pažeidžiantis BPK įtvirtintą prokuroro statusą.

2.3. Kontrolė, kaip prokuroro funkcija ikiteisminiame tyrime

Kontrolė, kaip prokuroro funkcija ikiteisminiame tyrime, yra svarbi šio subjekto procesinės veiklos dalis. Nepaisant prokuroro kompetencijos skirtumų įvairiose pasaulio valstybėse, ši funkcija yra pripažįstama viena iš svarbiausių ir labiausiai paplitusių prokuroro veiklos kryptių, kurios metu, prižiūrint ikiteisminį tyrimą atliekančių subjektų veiksmų atitikimą teisės reikalavimams, yra užtikrinamas tyrimo efektyvumas.⁶⁸

⁶⁶ < <http://www.pareigunai.lt/files/GP%20aplinkrastis.PDF> >

⁶⁷ Ten pat.

⁶⁸ < http://www.unafei.or.jp/english/pdf/PDF_rms/no60/ch14.pdf >

„Kontroliavimo funkcija yra išvestinė iš prokuroro vykdomų konstitucinių ikiteisminio tyrimo organizavimo ir vadovavimo jam funkcijų“.⁶⁹ Išvestinį šios funkcijos pobūdį galima būtų paaiškinti tuo, jog bet koku atveju ikiteisminio tyrimo organizavimas ir vadovavimas jam yra neįmanomas nekontroliuojant pavaldžių subjektų ir jų veiksmų.

Prokuroro kontrolės funkcija ikiteisminio tyrimo metu yra tiesiogiai susieta su ikiteisminio tyrimo pareigūnais bei jų veikla atliekant tyrimą ar tam tikrus jo veiksmus. Šią funkciją apibrėžia BPK 170 straipsnio 2 dalis, kurioje numatyta, jog „kai ikiteisminį tyrimą ar atskirus jo veiksmus atlieka ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokuroras privalo kontroliuoti, kaip vyksta ikiteisminis tyrimas“. Vadinasi prokuroras, patikėdamas tyrimo ar konkrečių jo veiksmų atlikimą ikiteisminio tyrimo pareigūnams, turi užtikrinti, kad jo pavesti proceso veiksmai bus atliekami pagrįstai, teisėtai, be nereikalingo delsimo, vadovaujantis atitinkamais prokuroro nurodymais ir panašiai.

Prokuroro kontrolės funkcijos įgyvendinimas ikiteisminiame tyrime gali pasireikšti trim būdais:

- Esamos padėties kontrolė. Šis būdas reiškia, jog prokuroras prižiūri, kaip ikiteisminio tyrimo pareigūnas konkretaus tyrimo veiksmo metu atlieka savo funkcijas. Tokia prokuroro kontrolė greičiau yra teorinė, nes praktiškai sunku būtų įsivaizduoti, kad prokuroras tyrimo veiksmo metu „stovėtų ikiteisminiam pareigūnui už nugaros“ ir tikrintų jo veiklos teisėtumą ar pagrįstumą. Aptariamas būdas realiai galėtų pasireikšti nebent tuomet, kai prokuroras, dėl tam tikrų kitų priežasčių stebėdamas atliekamą tyrimo veiksmą, kartu vykdytų ir konkretaus ikiteisminio tyrimo pareigūno kontrolę.

- Būsimos padėties kontrolė. Kitaip dar galėtume pavadinti „perspektyvine“, reiškiančia, jog prokuroras jau iš anksto kontroliuoja ikiteisminio tyrimo pareigūnus žinodamas, kaip jie atliks atitinkamus tyrimo veiksmus, kokius konkrečius procesinius sprendimus turės priimti, kiek laiko visa tai turėtų užtrukti ir panašiai. Toks kontrolės būdas gali būti tinkamai įgyvendinamas tik tada, kai tarp prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų yra aktyvūs bendradarbiavimo santykiai ir prokuroras nėra vien tik formalus ikiteisminio tyrimo organizatorius ir vadovas.

- Buvusios padėties kontrolė. Dar galėtų būti pavadinta „retrospektyvine“, kuri įgyvendinama ikiteisminio tyrimo pareigūnams jau atlikus tam tikrus veiksmus ar priėmus atitinkamus proceso sprendimus. Tai pats dažniausias prokuroro kontrolės funkcijos pasireiškimo būdas, kuomet prokuroras tikrina pareigūnų veiksmų ir sprendimų pagrįstumą, teisėtumą ir panašiai, kai nuo jų atlikimo ar priėmimo iki tokio patikrinimo

⁶⁹ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUCONIS, Pranas; JASAITIS, Gintaras ir kt. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys*. Vilnius, 2003. P. 430.

yra praėjęs tam tikras laiko tarpas. Laiko intervalai, kuriais vyksta tokia kontrolė daugiausiai priklauso nuo prokurorų darbo krūvio, kuris šiuo metu kai kuriose Lietuvos prokuratūrose yra tikrai nemažas, taip pat nuo bylos sudėtingumo, pasitikėjimo ikiteisminio tyrimo pareigūnų kompetencija, konkretaus prokuroro pasirinktos taktikos ir kitų aplinkybių. Jau minėto Teisės Instituto atlikto sociologinio tyrimo metu išaiškėjo gana prieštaringa situacija. Prokurorų teigimu, jie dažniausiai bent vieną kartą per savaitę tikrina ikiteisminio tyrimo medžiagą, nors ikiteisminio tyrimo pareigūnai šiuo atveju pasisakė, jog prokurorai dažniausiai kontroliuoja tik bebaigiant ar pabaigus ikiteisminį tyrimą.⁷⁰ Akivaizdu, kad prokuroro atliekamos ikiteisminio tyrimo kontrolės intensyvumas skirtingų subjektų yra vertinamas nevienodai, o tai reiškia, kad šioje srityje egzistuoja tam tikros problemos, trukdančios sklandžiam kontrolės funkcijos įgyvendinimui. Pastebėtina tai, jog daugiau nei trečdalis apklaustųjų ikiteisminio tyrimo pareigūnų mano, jog prokuroras neturėtų dažniau kontroliuoti.⁷¹ Manychiau, jog toks požiūris kartu atskleidžia tam tikras prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų santykių problemas, pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo pareigūnų nepasitenkinimą, kad prokuroro vykdoma kontrolė riboja jų savarankiškumą.

Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje dėl prokuratūros vaidmens baudžiamosios justicijos sistemoje yra nurodyta: „Šalyse, kuriose policija pavaldi prokuratūrai arba prokuratūra vadovauja ar kontroliuoja policijos atliekamą tyrimą, valstybė imasi priemonių, kad prokuratūra galėtų: [...] c) įvertinti ir kontroliuoti, kaip laikomasi jos nurodymų ir įstatymų; d) prireikus užkirsti kelią galimiems pažeidimams ar skirti sankcijas dėl kelio užkirtimo jiems“.⁷² Ši rekomendacija tarsi įpareigoja valstybes nares, tarp jų ir Lietuvą, imtis reikiamų priemonių tam, kad prokurorai galėtų tinkamai įgyvendinti kontrolės funkciją ikiteisminiame tyrime. Nors Lietuvos Respublikos teisės aktai numato atitinkamas prokuroro kontrolės funkcijos vykdymo garantijas, jos aiškiai nėra pakankamai veiksmingos.

Lietuvos Respublikos prokuratūros ir prokurorų kompetencijos nuostatuose yra nurodyta, jog „kontrolė – tai prokuratūros, prokuroro, ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnų, kitų valstybės pareigūnų proceso veiklos priežiūros ir tikrinimo, atsakomybės ir faktinės padėties lyginimo su reikalaujama, vertinimo ir priimamų sprendimų visuma“.

⁷⁰ JURKA, Raimundas; JOVAIŠAS, Karolis; KANAPECKAITĖ, Jolanta; MIŠEIKIS, Žilvinas; BALIUTAVIČIUS, Saulius. *Baudžiamojo proceso optimizavimo ir spartinimo galimybės ir būdai*. Vilnius, 2005. P. 38.

⁷¹ Ten pat. P. 64.

⁷² JURKA, Raimundas; MELNIČENKO, Svetlana; RANDAKEVIČIENĖ, Irma. *Pagrindinės Europos Tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje*. Vilnius, 2006. P. 171.

Remiantis šia kontrolės samprata, galima būtų išskirti tokias prokuroro veiklos, susijusios su ikiteisminio tyrimo pareigūnų kontrole, sudėtines dalis:

- 1) pareigūnų proceso veiklos priežiūra ir tikrinimas;
- 2) pareigūnų atsakomybės ir faktinės padėties lyginimas su reikalaujama;
- 3) gautų rezultatų vertinimas;
- 4) atitinkamo prokuroro sprendimo priėmimas.

Pagal BPK nuostatas bei generalinio prokuroro rekomendacijas dėl prokuroro veiklos organizuojant ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujant, prokuroro kontrolės funkcijos ikiteisminiame tyrime įgyvendinimas pasireiškia vykdamas šią veiklą:

- 1) Kontroliuojant, kaip ikiteisminio tyrimo pareigūnai laikosi reikalavimo ikiteisminį tyrimą atlikti per kuo trumpiausius terminus.
- 2) Kontroliuojant, ar ikiteisminio tyrimo pareigūnai, atlikdami ikiteisminį tyrimą, nepažeidinėja asmens teisių, numatytų BPK 44 straipsnyje.
- 3) Duodant ikiteisminio tyrimo pareigūnams privalomus vykdyti nurodymus.
- 4) Nagrinėjant proceso dalyvių skundus, dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų proceso veiksmų ar sprendimų.
- 5) Panaikinant neteisėtus ar nepagrįstus ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimus.

Čekijos baudžiamojo proceso įstatymai taip pat suteikia teisę prokurorui kontroliuoti policijos veiklą, kuomet ši atlieka nusikalstamos veikos tyrimo veiksmus. Tokios prokuroro kontrolės funkcijos vykdymas yra skirtas tam, kad ikiteisminio tyrimo metu būtų garantuotos žmogaus teisės ir pagrindinės laisvės, gerbiami įstatymai bei kiti teisėti nurodymai. Policijos veiksmų kontrolės tikslas taip pat yra užtikrinti ikiteisminio tyrimo greitumą ir efektyvumą.⁷³

Prokuroras kontrolės funkciją vykdo tiek ir savo, tiek ir proceso dalyvių iniciatyva, kai remiantis BPK 62 ir 63 straipsnių nuostatomis nagrinėja proceso dalyvių arba asmenų, kuriems taikytos procesinės prievartos priemonės, skundus dėl ikiteisminio tyrimo pareigūno proceso veiksmų ir nutarimų. Galima sakyti, jog prokurorui tinkamai įgyvendinant kontrolės funkciją savo iniciatyva, tikriausiai nebereikėtų to daryti nagrinėjant atitinkamus proceso dalyvių skundus. Šiuo aspektu prokuroro iniciatyvos pasireiškimas yra tarsi prevencinė ikiteisminio tyrimo pareigūnų kontrolė.

Doktrinoje buvo išsakyta nuomonė, jog „procesinė kontrolė pirmiausia yra nukreipta į procesinio teisės pažeidimo ar procesinės klaidos prevenciją ir tik tada į tokio pažeidimo arba klaidos fakto nustatymą, t.y. kitais žodžiais tariant, procesine kontrole

⁷³ ZEŽULOVA, Jana. *Status, organization, role, and functions of the Public Prosecutor's Office (Public Prosecutors) in the Czech Republic*. Judicial reform: the Prosecution Office and investigation authorities in the context of EU membership. Sofia, 2005. P. 47.

visų pirma siekiama užkirsti kelią galimų klaidų arba pažeidimų atsiradimui ir tik vėliau, jei tokios klaidos ar pažeidimai nustatomi, priversti vieną ar kitą asmenį imtis priemonių, kad tokios klaidos būtų ištaisytos ir kad būtų realizuota procesinė atsakomybė⁷⁴. Tai reiškia, kad prokuroras, vykdydamas ikiteisminio tyrimo pareigūnų kontrolę, turi būti aktyvus ir siekti, jog jokie pažeidimai ar klaidos apskritai neatsirastų. Tačiau, atsižvelgiant į dabartinius santykius tarp prokurorų ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų, visa tai padaryti yra pakankamai sudėtinga. Šiuo metu nėra veiksmingo mechanizmo, galinčio užtikrinti intensyvių ir efektyvių šių subjektų bendradabavimą, kuris būtinas norint iš anksto apsisaugoti nuo galimų pažeidimų ar klaidų. Todėl prokurorų kontrolės funkcija dažniausiai pasireiškia tik neutralizuojant atitinkamas pasekmes. Tai galima padaryti tiek panaikinant neteisėtus ar nepagrįstus ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimus, tiek ir duodant ikiteisminio tyrimo pareigūnams privalomus vykdyti nurodymus dėl konkrečių pažeidimų ar klaidų pašalinimo.

Prokuroro kontrolės funkcija yra skirta ne vien tam, kad ikiteisminio tyrimo metu nebūtų daromos klaidos bei pažeidimai, bet ir dėl to, kad visas nusikalstamos veikos tyrimas vyktų taip, kaip konkretus prokuroras suplanavo, laikantis jo nurodymų.

Pažymėtina, jog prokuroras yra vienintelis subjektas, kuriam LR BPK suteikia teisę procesiškai kontroliuoti ikiteisminio tyrimo pareigūnus šiems atliekant tyrimą ar atskirus jo veiksmus (išskyrus BPK 168 straipsnio 2 dalyje numatytą atvejį, kuomet ikiteisminio tyrimo pareigūno atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrįstumą kontroliuoja ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovas ar jo įgaliotas asmuo duodamas pareigūnui sutikimą tai padaryti). Iš vienos pusės, tokia įstatymų leidėjo logika yra visiškai suprantama, kadangi kas kitas dar galėtų tinkamiau užtikrinti ikiteisminio tyrimo pareigūnų kontrolę, jei ne tyrimą organizuojantis ir jam vadovaujantis prokuroras, kurio asmeninė atsakomybė už ikiteisminį tyrimą sąlygoja, kad šis būtų kuo greičiau ir išsamiau atliktas, laikantis teisės aktų nustatytų reikalavimų. Tačiau iš kitos pusės, yra manančių priešingai ir teigiančių, jog „yra sukurta sunkiai logiškai paaiškinama situacija, kai pačiai ikiteisminio tyrimo institucijai suteikus bendrą ikiteisminio tyrimo atlikimo teisę, procesinės kontrolės teisė ir kartu pareiga buvo palikta už šios institucijos kompetencijos ribų“⁷⁵.

Manychiau, jog dabartinis ikiteisminio tyrimo pareigūnų procesinės kontrolės modelis, kai visa tai pavedama vykdyti tyrimą organizuojančiam ir jam vadovujančiam prokurorui, iš esmės nėra blogas, tačiau šiuo metu jį tinkamai įgyvendinti yra gana

⁷⁴ PANOMARIOVAS, Artūras. Ikiteisminio tyrimo procesinės kontrolės teoriniai diskusiniai aspektai. *Jurisprudencija*, 2004. Nr. 59(51). P. 27.

⁷⁵ Ten pat. P. 29.

sudėtinga. Sunkumai pasireiškia tuo, jog dėl per didelio krūvio prokurorai dažnai tiesiog fiziškai negali tinkamai ir laiku sukontroliuoti didelio skaičiaus ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimo. Todėl tokioje situacijoje ikiteisminio tyrimo įstaigų vadovų ar jų įgaliotų asmenų pagalba užtikrinant tyrimą atliekančių pareigūnų proceso veiksmų bei sprendimų kontrolę būtų vienas iš galimų sprendimo būdų. Tačiau tokiu atveju būtina aiškiai apibrėžti ikiteisminio tyrimo įstaigų vadovų kontrolės funkcijos ribas, kad nesusidarytų taip vadinamas „Bermudų trikampis“, kai ikiteisminį tyrimą atliekantis pareigūnas turi paklusti tiek jo tiesioginiam vadovui, tiek ir prokurorui, kuris jį kontroliuoja, nes yra nuomonė, jog tai būtent ir yra esminis veiksnys, kuris trukdo tinkamai įgyvendinti kontrolę.⁷⁶

Prokuroro ir ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovo funkcijų, susijusių su ikiteisminio tyrimo pareigūnų procesinės veiklos kontrole, atribojimo klausimas yra gana plačiai nagrinėjamas tiek ir teoriniame lygmenyje, tiek ir siekiant tai įgyvendinti praktikoje. Minėta problema iš dalies yra bandoma spręsti ir bendrame generalinio prokuroro ir policijos generalinio komisaro 2008 m. balandžio 29 d. įsakyme Nr. I-60/5-V-210 „Dėl ikiteisminio tyrimo gerinimo plano ir jo įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“,⁷⁷ kuriame yra keletas nuostatų dėl prokuroro ir policijos įstaigų vadovų kompetencijos atskyrimo, siejamo su kontrolės funkcijos realizavimu. Kaip ikiteisminio tyrimo gerinimo plano įgyvendinimo priemonė yra numatytas siekis, kad policijos komisariatų ir jų struktūrinių padalinių vadovai nustatytų ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimo terminus ir juos kontroliuotų, kontroliuotų ikiteisminio tyrimo eigą baudžiamosiose bylose dėl baudžiamųjų nusižengimų, nesunkių ir apysunkių nusikaltimų, jei nenustatyti įtariamieji, o juos nustačius arba gavus proceso dalyvių prašymus ar skundus, tolesnę tyrimo kontrolę perduotų prokurorui. Taigi, yra ieškoma įvairių galimybių, kaip užtikrinti tinkamą tyrimą atliekančių pareigūnų kontrolę ir minėtoms priemonėms pasiteisinus, galbūt bus inicijuojami net atitinkami baudžiamojo proceso įstatymo pakeitimai.

Apibendrinant visa tai, kas anksčiau pasakyta, galima teigti, jog kontrolė, kaip prokuroro funkcija, yra svarbi prokuroro veiklos dalis ikiteisminiame tyrime, be kurios tikriausiai būtų neįmanoma tinkamai organizuoti ikiteisminio tyrimo ir jam vadovauti. Šios funkcijos priskyrimas prokuroro kompetencijai logiškai išplaukia iš prokuroro bendro statuso ikiteisminiame tyrime, kuomet jam suteikiamas absoliučiai dominuojančio ir visiškai atsakingo už šią baudžiamojo proceso stadiją subjekto vaidmuo. Tačiau

JURKA, Raimundas; JOVAIŠAS, Karolis; KANAPECKAITĖ, Jolanta; MIŠEIKIS, Žilvinas; BALIUTAVIČIUS, Saulius. *Baudžiamojo proceso optimizavimo ir spartinimo galimybės ir būdai*. Vilnius, 2005. P. 35.

⁷⁷ < <http://www.prokuraturos.lt> >

nepaisant visų įstatymų leidėjo pastangų, kontrolės funkciją prokurorui praktikoje yra sunku visapusiškai įgyvendinti. Tai lemia ne tik pernelyg didelis prokurorų darbo krūvis, efektyvaus bendravimo su ikiteisminio tyrimo pareigūnais nebuvimas ar panašios problemos, tačiau galbūt ir paties ikiteisminio tyrimo modelio trūkumai ta prasme, jog prokurorui suteikta labai daug reikšmingų įgaliojimų, kuriuos suspėti įvykdyti dažnai net fiziškai nėra galimybių. Šiuo atžvilgiu, galbūt reiktų sutikti su doktrinoje išreikšta nuomone, jog „valdymo teorijos požiūriu toks funkcijų koncentravimas pasižymi vienu esminiu trūkumu. Jau seniai įrodyta, jog siekiant, kad valdymo sistema funkcionuotų sėkmingai ir be trikdžių, kiekvienas tos valdymo sistemos elementas turi atlikti konkrečią jam pavestą funkciją. Bandymai vienam valdymo sistemos elementui priskirti kelias funkcijas ar net tos pačios funkcijos vykdymą priskirti keliems skirtingiems vienos sistemos elementams, dažnai sutrikdo normalų šios sistemos darbą [...]“⁷⁸ Toks atvirkštinis variantas, kai prokuroras, turėdamas daug įstatymo garantuotų procesinių funkcijų, negali efektyviai jų įgyvendinti, nėra palankus siekiant ikiteisminio tyrimo tikslų. Todėl manyčiau, jog laikui bėgant bent jau kontrolės funkcijos įgyvendinimo veikloje turėtų būti padaryta reikšmingų pakeitimų, kuriais būtų suteikiama tam tikra pagalba prokurorui, padėsianti garantuoti ikiteisminio tyrimo veiksmų ir sprendimų teisėtumą bei pagrįstumą.

⁷⁸ PANOMARIOVAS, Artūras. Ikiteisminio tyrimo procesinės kontrolės teoriniai diskusiniai aspektai. *Jurisprudencija*, 2004. Nr. 59(51). P. 33.

3. Prokuroras ir kiti ikiteisminiame tyrime dalyvaujantys subjektai

Nors prokuroras yra pagrindinis ikiteisminio tyrimo subjektas, kuriam patikėtas šios proceso stadijos šeimininko vaidmuo, tačiau jis yra ne vienintelis, kurio darbo bei pastangų dėka ikiteisminis tyrimas gali pasiekti savo tikslą. Todėl šioje magistro darbo dalyje bus nagrinėjami prokuroro santykiai su kitais dviem svarbiais subjektais ikiteisminio tyrimo metu – tai ikiteisminio tyrimo pareigūnais bei ikiteisminio tyrimo teisėju.

3.1. Prokuroras ir ikiteisminio tyrimo pareigūnai

Analizuojant įvairių valstybių baudžiamojo proceso teisę galima pastebėti, jog kaip dviejų pagrindinių subjektų, dalyvaujančių nusikalstamų veikų tyrime, dažniausiai yra išskiriami prokurorų ir policijos pareigūnų tarpusavio santykiai. Tačiau reikia pabrėžti, kad šių subjektų bendravimo ikiteisminiame tyrime paskirtis, apimtis bei pobūdis gerokai skiriasi. Tokių santykių variantai gali būti labai įvairūs – nuo visiškos policijos veiksmų ikiteisminiame tyrime priklausomybės prokuroro kompetencijai, iki patariamojo prokurorų vaidmens policijos pareigūnams tiriant nusikalstamas veikas. Pavyzdžiui, Suomijoje galioja nuostata, jog už ikiteisminį nusikalstamų veikų tyrimą yra atsakinga policija, o prokurorai turi teisę paskirti būtinus papildomus tyrimo veiksmus ir taip nukreipti tyrimą tam tikra kita linkme. Prokuroro dalyvavimas ikiteisminiame tyrime ir bendradarbiavimas su policija jo metu tiesiog skirtas tam, kad būtų galima išvengti atitinkamų tyrimo veiksmų žlugimo ar vilkinimo.⁷⁹

Lietuvoje policija nėra vienintelė ikiteisminio tyrimo įstaiga, dalyvaujanti tiriant nusikalstamas veikas, kadangi BPK 165 straipsnis numato ir kitas institucijas, kurios taip pat yra laikomos ikiteisminio tyrimo įstaigomis. Tačiau būtina pažymėti, jog policija yra pagrindinė ir beveik visus nusikalstamų veikų tyrimus atliekanti įstaiga, todėl iš tikrųjų nebus klaidinga ikiteisminio tyrimo pareigūnus lyginti su kitų valstybių policijos pareigūnais.

BPK 18 straipsnis apibrėžia ikiteisminio tyrimo pareigūno sąvoką, pagal kurią juo yra „ikiteisminio tyrimo įstaigoje dirbantis asmuo, kuris šios įstaigos ar jos padalinio vadovo pavedimu atlieka baudžiamojo proceso kodekso numatytus ikiteisminio tyrimo

⁷⁹ Report by M. Kuusimäki, Prosecutor General of Finland. *The relationship between public prosecutors and the police in Finland*. Strasbourg, 2005.
<http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccpe/conferences/cpge/2005/CPGE_2005_14RapportFinlande_en.pdf>

veiksmus: siekia nustatyti nusikalstamą veiką padariusį asmenį ir tokios veikos aplinkybes“. Tačiau šiuo atveju ikiteisminio tyrimo įstaigos ar jos padalinio vadovo pavedimą reikėtų suprasti daugiau administracine-organizacine prasme, kadangi šie subjektai baudžiamojo proceso teisės prasme nėra įgalioti vadovauti ikiteisminio tyrimo pareigūnams, kuomet šie atlieka tyrimo veiksmus.

Lietuvos baudžiamojo proceso įstatymai iš esmės įtvirtina ikiteisminio tyrimo pareigūnų tiesioginį procesinį pavaldumą prokurorams nusikalstamos veikos tyrimo metu. Tai patvirtina BPK 172 straipsnio 2 dalis, nustatanti ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūno pareigas. Pagal šią normą, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, atlikdamas nusikalstamos veikos tyrimą, privalo: „1) vykdyti visus prokuroro nurodymus; 2) prokuroro nustatytu laiku pranešti šiam apie ikiteisminio tyrimo eigą“. BPK komentaro autorių nuomone,⁸⁰ ikiteisminio tyrimo pareigūno procesinis pavaldumas prokurorui nereikia, kad jis ikiteisminio tyrimo metu negali rodyti jokios iniciatyvos, priešingai, ikiteisminio tyrimo pareigūnas turi panaudoti visus savo sugebėjimus ir galimybes, kad būtų pasiekti reikiami rezultatai. Tuo tarpu minėto straipsnio 1 dalis, numatanti, jog ikiteisminio tyrimo pareigūnas turi teisę atlikti visus Kodekse numatytus veiksmus, išskyrus tuos, kuriuos gali atlikti tik prokuroras ar ikiteisminio tyrimo teisėjas, leidžia pripažinti tik dalinį ikiteisminio tyrimo pareigūnų savarankiškumą atliekant nusikalstamų veikų tyrimą. Todėl nesutikčiau su doktrinoje išsakyta nuomone, jog „savarankiškumo ir nepriklausomumo galiojantis baudžiamojo proceso įstatymas ikiteisminio tyrimo pareigūnams, tiriantiems nusikalstamas veikas, nenumato. [...] ikiteisminio tyrimo pareigūnas beveik paverčiamas pastumdėliu, geriausiu atveju – prokuroro nurodymų vykdytoju“.⁸¹ Mano nuomone, remiantis BPK nuostatomis, galima teigti, jog prokuroras yra ikiteisminio tyrimo „galva“, o ikiteisminio tyrimo pareigūnai - „kūnas“, ir kartu funkcionuodamos jos siekia bendro rezultato.

Ikiteisminio tyrimo pareigūnų bei prokuroro santykiai iš tikrųjų atsiskleidžia prokurorui įgyvendinant ikiteisminio tyrimo organizavimo, vadovavimo jam ir kontrolės funkcijas, apie kurias jau buvo kalbėta ankstesnėse šio darbo dalyse. Todėl dabar bus stengiamasi daugiau paliesti ne procesinius prokurorų ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų tarpusavio bendravimo aspektus, o šių subjektų bendradarbiavimo metu kylančias problemas bei galimus jų sprendimo būdus.

⁸⁰ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcellis; KUONIS, Pranas; JASAITIS, Gintaras ir kt. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys*. Vilnius, 2003. P. 438.

⁸¹ KUKLIANSKIS, Samuelis. Ikiteisminio tyrimo teoriniai pagrindai. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 75(67). P.11.

Bet prieš tai reikėtų pažymėti, jog prokurorų ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų santykiai daro tiesioginę įtaką visam ikiteisminiam tyrimui. Nuo to, kaip efektyviai šie subjektai sugeba bendradarbiauti, dažnai priklauso ir paties ikiteisminio tyrimo sėkmė.

BPK normų analizė leidžia teigti, jog tik konkretaus prokuroro valia lemia ikiteisminio tyrimo pareigūnų dalyvavimo tiriant nusikalstamą veiką pobūdį, kartu ir atitinkamą jų tarpusavio bendravimą. Teoriškai galima būtų išskirti tokius tipinius prokurorų ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų santykių išraiškos būdus:

- Prokurorui nusprendus pavesti visą ikiteisminio tyrimo atlikimą ikiteisminio tyrimo įstaigai, galima būtų pagalvoti, jog tokiu atveju santykiai tarp šių subjektų liks tik minimalūs ar labiau kontroliavimo. Tačiau prokurorui suteiktas ikiteisminio tyrimo organizatoriaus ir vadovo statusas neleidžia atsiriboti nuo nusikalstamos veikos tyrimo ir įpareigoja jį nuolat sekti tyrimo eigą bei reaguojant į faktines aplinkybes priimti atitinkamus sprendimus, priklausančius šio subjekto kompetencijai. Todėl tokioje situacijoje yra neišvengiamas tam tikras prokuroro bei tyrimą atliekančių pareigūnų bendravimas, kurio intensyvumas priklauso tiek nuo tiriamos bylos sudėtingumo, tiek ir nuo paties prokuroro, nes tik jis priima sprendimą kada ir koku būdu tyrimą atliekantis pareigūnas turi informuoti apie ikiteisminio tyrimo eigą.

- Prokuroras taip pat gali pavesti ikiteisminio tyrimo įstaigai atlikti tik kai kuriuos ikiteisminio tyrimo veiksmus. Tokiu atveju prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų tarpusavio santykiai apsiriboja tik tų konkrečių prokuroro pavedimų vykdymu bei jų kontrole. Todėl savaime suprantama, jog esant tokiai situacijai šių subjektų bendravimas nėra toks dažnas ir aktyvus kaip tada, kai visą ikiteisminį tyrimą atlieka ikiteisminio tyrimo įstaiga.

Vis dėlto, kalbant apie prokurorų ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų tarpusavio bendravimą ikiteisminio tyrimo metu, iš tiesų nėra taip svarbu surasti kažkokius dėsningumus, kuriais remiantis būtų galima pagrįsti šių santykių veiksmingumą siekiant ikiteisminio tyrimo tikslų. Kadangi nebūtinai dažnas bendravimas ikiteisminio tyrimo pareigūnams atliekant visus tyrimo veiksmus, arba retesnis kontaktavimas tik kai kurių veiksmų atlikimo atveju, reiškia, jog visa tai leis pasiekti geresnių rezultatų. Visų pirma, bet kokio bendravimo efektyvumas negali būti matuojamas atsižvelgiant į jo intensyvumą. Efektyvūs prokuroro santykiai su ikiteisminio tyrimo pareigūnais priklauso nuo daugybės kitų faktorių. Galima būtų išskirti tokias pagrindines šių subjektų santykius lemiančias priežastis:

1. *Požiūris į atliekamą darbą.* Tai galima sakyti yra daugiau psichologinis veiksnys, tačiau jis turi nemažą įtaką. Dažnai požiūris į ikiteisminio tyrimo veiklą gali būti per daug

formalus, kuomet norima tiesiog atlikti konkretų darbą neįdedant pakankamai pastangų maksimaliam rezultatui pasiekti. Ši problema gali liesti ir prokurus, ir ikiteisminio tyrimo pareigūnus bei sukelti daug sunkumų šių subjektų bendradarbiavimui, o kartu neigiamai įtakoti ir paties ikiteisminio tyrimo kokybę. Kartu reikia pažymėti, jog vienintelė tikrai veiksminga išeitis sprendžiant šią situaciją galėtų būti nebent paties požiūrio pakeitimas, kad dirbti reikia tik dėl vieno tikslo – greito ir išsamaus nusikalstamos veikos išaiškinimo.

2. *Subjektų kompetencija.* Kompetencija pirmiausiai turėtų būti siejama su atitinkamu išsilavinimu, darbo stažu bei specializacija, o tai leidžia galvoti, jog kuo aukštesnis prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūno išsilavinimo lygis, didesnis turimo darbo stažas ir tam tikra specializacija, tuo daugiau reikiamų teorinių žinių bei praktinių įgūdžių jie galės panaudoti tiriant nusikalstamas veikas. Akivaizdu, jog šioje srityje egzistuoja nemažai problemų, trukdančių šiems subjektams efektyviai bendradarbiauti. Iš vienos pusės, prokurorai teigia, jog ikiteisminio tyrimo pareigūnams nepakanka teisės žinių, o iš kitos, ikiteisminio tyrimo pareigūnai yra nepatenkinti prokurorų praktinio patyrimo organizuoti ikiteisminį tyrimą trūkumu.⁸² Todėl šių problemų pašalinimas ar sušvelninimas neabejotinai teigiamai paveiktų ir pačius prokurorų bei pareigūnų santykius, ir kartu leistų greičiau ir veiksmingiau spręsti ikiteisminio tyrimo uždavinius.

3. *Bendravimo pobūdis.* Bendravimas tarp konkretaus prokuroro ir ikiteisminį tyrimą atliekančių pareigūnų gali būti dvejopas: oficialus (formalus) ir neoficialus. Oficialūs santykiai yra tuomet, kai prokuroras su ikiteisminio tyrimo pareigūnu visus tyrimo metu kylančius klausimus sprendžia oficialia rašytine forma, t.y. prokuroras duoda atitinkamus nurodymus, įvairius pavedimus raštu, o ikiteisminio tyrimo pareigūnas informuoja prokurorą apie atliktus tyrimo veiksmus, gautus rezultatus ar kitas aplinkybes taip pat tokia pačia forma. Neformalus bendravimas gali būti tada, kai prokuroras ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas kontaktuoja arba tiesiogiai, arba bent jau telefonu. Egzistuoja nuomonė, kad norint pasiekti efektyvų prokurorų ir policijos tarpusavio santykių veikimą, reikia skatinti savitarpio supratimą per neoficialų „akis į akį“ bendravimą.⁸³ Manau, jog būtų galima visiškai pritarti šiam požiūriui bent jau dėl kelių priežasčių: visų pirma, taip galima kur kas greičiau ir suprantamiau išsiaiškinti visus tyrimo metu kylančius klausimus, pasikeisti reikiama informacija ir panašiai; antra, tai skatina artimesnio psichologinio ryšio užmezgimą, kuris iš dalies motyvuoja kuo geriau atlikti savo darbą,

⁸² JURKA, Raimundas; JOVAIŠAS, Karolis; KANAPECKAITĖ, Jolanta; MIŠEIKIS, Žilvinas; BALIUTAVIČIUS, Saulius. *Baudžiamojo proceso optimizavimo ir spartinimo galimybės ir būdai*. Vilnius, 2005. P. 51, 69.

⁸³ < http://www.unafei.or.jp/english/pdf/PDF_rms/no60/ch14.pdf >.

didina tarpusavio pasitikėjimą, taip pat padeda suvokti, jog prokuroras ir ikiteisminį tyrimą atliekantys pareigūnai yra „tose pačiose rogėse“ ir turi padėti vieni kitiems siekiant bendro tikslo.

4. *Subjektų atsakomybė.* Nors BPK tiesiogiai neįtvirtina asmeninės prokuroro atsakomybės už visą ikiteisminį tyrimą, tačiau sisteminė kodekso normų analizė iš esmės leidžia teigti, jog būtent šis subjektas yra vienintelis atsakingas už ikiteisminio tyrimo sėkmę. Tai yra labai reikšminga aplinkybė, neigiamai veikianti prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų santykius ta prasme, jog nepadalinus atsakomybės tarp šių subjektų, vienas iš jų (t.y. ikiteisminio tyrimo pareigūnas) dažniausiai tiesiog gali neturėti pakankamai motyvų siekti geriausių rezultatų ar imtis iniciatyvos ikiteisminio tyrimo metu. Be abejo, tokia situacija apsunkina prokuroro bei tyrimą atliekančių pareigūnų tarpusavio bendravimą ir sudaro kliūtis produktyviai veikti.

Apibendrinant pagrindines prokurorų ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų bendradarbiavimo santykius įtakojančias priežastis, galima prieiti prie išvados, jog šių subjektų santykių efektyvumo didinimas neatsiejamas nuo bendro tikslo siekimo, tinkamos kompetencijos užtikrinimo, tiesioginio bendravimo bei kiekvieno asmeninės atsakomybės tiriant nusikalstamas veikas.

Atsižvelgiant prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų santykių svarbą nusikalstamų veikų tyrimui, šių subjektų tarpusavio bendravimo efektyvumo tema plačiai nagrinėta visame pasaulyje ir nuolat ieškoma vis naujų tokių santykių tobulinimo galimybių. 120-ajame UNAFEI⁸⁴ tarptautiniame seminare buvo diskutuojama, kokiais būdais būtų įmanoma bendradarbiavimą tarp prokurorų ir policijos padaryti veiksmingesnį ir remiantis šios diskusijos apibendrinimu, galima išskirti tokius reikšmingesnius pasiūlymus:⁸⁵

- Daugiau bendravimo tarp prokurorų ir policijos. Ši nuostata susideda iš kelių principinių dalių: intensyvių konsultacijų pradiniam tyrimo etape, reguliarių susitikimų, pasitarimų ir seminarų bei artimos sąveikos.

Intensyvios konsultacijos pradiniam tyrimo etape. Intensyvios konsultacijos su policija dėl konkrečių tyrimo metu iškylančių klausimų sumažina tikimybę patirti vienokią ar kitokią nesėkmę ir padeda pasiekti geresnius tyrimo rezultatus, kadangi jau iš anksto yra tiksliai nustatoma, ko iš tikrųjų reikės ruošiantis bylos nagrinėjimui.

⁸⁴ UNAFEI (Jungtinių Tautų Azijos ir Tolimųjų Rytų nusikaltimų prevencijos institutas) – tai viena iš Jungtinių Tautų Organizacijos regioninių institucijų, rengianti aukšto lygio teisininkų-ekspertų iš įvairių pasaulio valstybių seminarus bei skirtingus mokymo kursus baudžiamosios justicijos temomis.

⁸⁵ Cooperation between the police and prosecutors. Resource Material, UNAFEI, Tokyo. 2001, No 60. P. 198-200.

Reguliarūs susitikimai, pasitarimai ir seminarai. Nuolatiniai prokurorų ir policijos pareigūnų susitikimai bent kartą per mėnesį galėtų būti naudingi, kadangi tokios jungtinės oficialios tarpusavio diskusijos galbūt padėtų suderinti ir supaprastinti nusikalstamų veikų tyrimą. Tuo tarpu reguliarūs pasitarimai bei seminarai galėtų būti skirti pasikeisti nuomonėmis tam tikrais ginčytiniais klausimais ir sudaryti artimesnius darbo santykius.

Artima sąveika. Šiuo atveju turima omenyje artimesnė darbo vietų padėtis, pavyzdžiui, į prokuratūros pastatą perkeliant kriminalinio nusikalstamų veikų skyrių, arba atvirkščiai, prokuroro darbo vietą perkeliant į atitinkamą ikiteisminio tyrimo įstaigą. Toks šių subjektų darbo sąlygų pakeitimas atneštų naudos ta prasme, jog suintensyvintų bendradarbiavimą ir padėtų sumažinti biurokratinę tvarką. Be to, siūlytina prokuratūros ir policijos įstaigas įkurti kaiminystėje, nes tai taip pat būtų palanku jų bendravimo efektyvumo didinimui.

- Įstatymų leidimas. Norint tinkamai plėtoti prokurorų ir policijos santykius yra būtinos įstatyminės nuostatos, kurios aiškiai nustatytų tiek prokurorų, tiek ir policijos vaidmenį nusikalstamų veikų tyrime, pavyzdžiui, tiksliai apibrėžtų prokurorų įgaliojimus vadovaujant policijos pareigūnų procesinei veiklai.

Nėra vienintelio ir konkretaus sprendimo, kaip pagerinti prokurorų ir policijos bendradarbiavimo santykius, todėl kiekviena valstybė, priklausomai nuo aplinkybių ir realios praktinės situacijos, pasirenka jai tinkamiausius būdus. Atsižvelgiant į tai, su kokiais dideliais darbo krūviais susiduria prokurorai ir policija, yra savaime suprantama, kodėl kai kuriose šalyse eksperimentuojami įvairūs metodai šių dviejų subjektų bendravimo efektyvumui padidinti siekiant kuo geriau atlikti pavestas funkcijas. Kitose valstybės pasiteisinusių priemonių pritaikymas Lietuvos prokurorų ir ikiteisminio tyrimų pareigūnų santykiams nebūtinai duos teigiamą rezultatą, kadangi teisinės ir faktinės padėties skirtumai gali sąlygoti poreikį šių subjektų tarpusavio bendravimą tobulinti visai kitokia linkme. Be to, būtina atsižvelgti ir į realias valstybės galimybes įgyvendinti atitinkamus pokyčius. Pavyzdžiui, norint užtikrinti prieš tai minėtą artimą sąveiką darbo vietos prasme, reiktų nemžai finansinių išteklių, kas nėra priinama kiekvienai valstybei, tame tarpe ir Lietuvai. Tačiau kitą būdą – intensyvias konsultacijas pradiniame tyrimo etape, Lietuvoje galima būtų įgyvendinti ir taip, mano nuomone, galima būtų pasiekti neblogus rezultatus.

Apskritai kalbant apie prokurorų ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų tarpusavio santykius nusikalstamos veikos tyrimo metu, galima pasakyti, jog jie darosi vis labiau priklausomi vieni nuo kitų, jeigu norima tinkamai pasipriešinti didėjančiam

nusikalstamumui, sudėtingėjančioms nusikalstamoms veikoms ir kitiems kriminaliniams iššūkiams. Todėl turi būti surasti tokie optimalūs bendradarbiavimo būdai, kad prokuratūra ir ikiteisminio tyrimo įstaigos, iš esmės būdamos savarankiškomis institucijomis, galėtų efektyviai funkcionuoti kaip vieninga organizacija, kurios pagrindinis tikslas – išsamus ir greitas nusikalstamos veikos išaiškinimas. Pritačiau požiūriui, kad norint, jog bet kokia organizacija veiktų tikrai efektyviai, jos nariai turi suvokti vykdomos veiklos reikšmę ir tai turi juos įkvėpti bei motyvuoti kuo veiksmingiau atlikti savo pareigas.⁸⁶ Pavyzdžiui, Japonijoje būtent bendradarbiavimas su prokurorais padeda policijai nepamiršti, kad ji yra pagrindinis subjektas, atsakingas už nusikalstamų veikų tyrimą. Dėl šios priežasties policija siekia neprikaištingai atlikti savo darbą, kad tokiu būdu galėtų padėti prokurorams sėkmingai įgyvendinti su kaltinimu susijusias funkcijas.⁸⁷ Mano nuomone, tokiu požiūriu pagrįstas prokurorų ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų bendradarbiavimas nusikalstamų veikų tyrimo metu yra labai pažangus dalykas, teigiamai veikiantis ne tik šių subjektų santykius, bet ir visą ikiteisminį tyrimą. Todėl galbūt nuo to reikėtų pradėti ir Lietuvos prokurorams bei ikiteisminio tyrimo pareigūnams, t.y. suprasti, jog jų vykdoma veikla ikiteisminiame tyrime yra ypatingai svarbi visai valstybės teisingumo sistemai ir tuo pačiu visuomenei, ir, jaučiant atsakomybę už tai, stengtis dirbti kaip galima efektyviau.

3.2. Prokuroras ir ikiteisminio tyrimo teisėjas

Ikiteisminio tyrimo teisėjo procesinė figūra yra naujovė, kuri, sekant Vakarų Europos valstybių patirtimi, buvo įvesta į Lietuvos baudžiamojo proceso teisę kartu su dabar galiojančiu BPK. Per ikiteisminio tyrimo teisėjo pareigybę yra įgyvendinama teisminės valdžios kompetencija ikiteisminiame tyrime. „Vienintelę funkciją, kurią gali vykdyti teisėjas, – tai justicijos funkciją (teisingumo vykdymas). Dėl paruošiamojo ikiteisminio tyrimo stadijos pobūdžio ši funkcija tampa labai specifinė, bet vis dėlto ji turi būti tik teisminė, arbitralinė [...]“.⁸⁸

Reikia pažymėti, jog Lietuvoje yra pasirinktas pasyvaus ikiteisminio tyrimo teisėjo modelis, kadangi BPK 173 straipsnio 4 dalyje yra nurodyta, jog savo iniciatyva ikiteisminio tyrimo teisėjas jokių veiksmų neatlieka.

⁸⁶ KAWAI, Nobuyuki. *Effective management of the police and the prosecution in criminal justice*. Resource Material, UNAFEI, Tokyo. 2001, No 60. P. 145.

⁸⁷ Ten pat. P. 145.

⁸⁸ GUŠAUSKIENĖ, Marina. Ikiteisminio tyrimo teisėjas – žmogaus teisių garantas. *Jurisprudencija*, 2004. Nr. 57(49). P. 120.

Ikiteisminio tyrimo teisėjo funkcijų vykdymas yra tiesiogiai susijęs su išimtinai prokurorui suteikta teise kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją su prašymu atlikti jo kompetencijai priskirtus veiksmus (apie konkrečius atvejus, kuomet prokuroras turi teisę kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją, jau buvo anksčiau kalbėta šiame darbe, aptariant išimtines prokuroro funkcijas, susijusias su ikiteisminio tyrimo teisėjo įtraukimu į procesą). Ikiteisminio tyrimo teisėjas, gavęs atitinkamą prokuroro prašymą, remiantis 173 straipsnio 2 dalies nuostatomis, negali atsisakyti jo nagrinėti. Vadinasi įstatymų leidėjas nenumatė jokių pagrindų ar motyvų, kuriais remiantis ikiteisminio tyrimo teisėjas turėtų teisę apskritai nepriimti prokuroro prašymo. „Tačiau negalėjimas atsisakyti nagrinėti prokuroro prašymą nereiškia, kad ikiteisminio tyrimo teisėjas būtinai privalo tenkinti prokuroro prašymą“.⁸⁹ Būtent taip pasireiškia pagrindinė ikiteisminio tyrimo teisėjo pareigybės paskirtis – užtikrinti ikiteisminio tyrimo teisėtumą tam tikrų šio baudžiamojo proceso etapo veiksmų atlikimo metu. Todėl ikiteisminio tyrimo teisėjas patenkina prokuroro prašymą dėl jo diskrecijai priklausančių veiksmų tik išsamiai patikrinęs visas būtinas sąlygas ir pagrindus, reikalingus konkretaus veiksmo atlikimui. Šiuo atžvilgiu taip pat yra susiduriama su prokuroro įgaliojimų ikiteisminiame tyrime ribomis, tokiu būdu užkertant kelią neteisėtiems ar nepagrįstiems prokuroro sprendimams. Tokia įstatymų leidėjo logika yra visiškai suprantama, kadangi prokuroras, iš esmės būdamas suinteresuota proceso šalimi, negali neribotai naudoti visus baudžiamojo proceso įstatymo numatytus būdus, o ypač tuos, kurie labiausiai susiję su žmogaus teisėmis ir laisvėmis, ikiteisminio tyrimo tikslams pasiekti. Todėl ikiteisminio tyrimo teisėjas tokiose situacijose yra tarsi „stabdžiai“ ir neleidžia prokurorui imtis nebūtinų ir neproporcingų siekiamam rezultatui veiksmų. Vienas iš galimų pavyzdžių minėtam argumentui pagrįsti galėtų būti suėmimo skyrimas, kuris, kaip žinoma, yra griežčiausia kardomoji priemonė, taikoma tik kraštutiniu atveju. Suėmimas visiškai izoliuoja įtariamąjį ir užtikrina, jog jis nepakenks nei ikiteisminiam tyrimui, nei kitiems asmenims. Gali susidaryti situacija, kuomet prokuroras siekia, kad suėmimas būtų paskirtas, nors realiai pakaktų ir švelnesnės procesinės prievartos priemonės pritaikymo. Todėl norint, kad nebūtų panaudojama intensyvesnė prievarta negu reikia, šios kardomosios priemonės skyrimas pavedamas ikiteisminio tyrimo teisėjui.

Kitų proceso dalyvių galimybės įtraukti ikiteisminio tyrimo teisėją į procesą yra labai ribotos ir priklausomos nuo prokuroro. Kiti proceso dalyviai gali tik prašyti

⁸⁹ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUONIS, Pranas; JASAITIS, Gintaras ir kt. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys*. Vilnius, 2003. P. 445.

prokuroro, kad šis kreiptųsi į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl konkretaus veiksmo atlikimo, o prokurorui atsisakius patenkinti minėtą prašymą, gali apskusti tokį atsisakymą ikiteisminio tyrimo teisėjui BPK 178 straipsnio 3 dalyje numatyta tvarka. Vadinasi prokuroras yra tarsi tarpininkas tarp ikiteisminio tyrimo teisėjo ir kitų ikiteisminiame tyrime dalyvaujančių asmenų, tačiau nėra visiškai aišku, kodėl tik jam vienam yra suteikta tokia išskirtinė teisė tiesiogiai kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją. Kai kurie autoriai mano, jog „tokia kategoriška įstatymų leidėjo nuomonė pažeidžia šalių procesinio lygiateisiškumo principą. [...] Remiantis šiuo metu galiojančiu BPK, į nešališką teisėją, „arbitrą“, sprendžiant ginčus tarp šalių, kreiptis gali tik kaltintojas. [...] Kodėl įtariamajam ir jo gynėjui negali būti suteikta teisė tiesiogiai kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją ir apie tai informuoti prokurorą? Pareikalavęs medžiagos iš prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjas priims proceso sprendimą. Be to, su bylos medžiaga jis vis tiek turės susipažinti, nesvarbu, ar į jį kreipsis prokuroras, ar gynyba. Sąžiningas procesas įmanomas tik tuomet, kai šalims suteikiamos lygios procesinės teisės ir galimybės jas realizuoti.“⁹⁰

Iš tiesų, minėtai pozicijai galima pritarti, kadangi bent jau įtariamajam ir jo gynėjui turėtų būti suteikta galimybė kreiptis tiesiogiai į ikiteisminio tyrimo teisėją. Pavyzdžiui, Vengrijos baudžiamajame procese yra numatyta, jog tiek prokuroras, tiek ir įtariamasis bei jo gynėjas gali pateikti prašymą ikiteisminio tyrimo teisėjui dėl jo kompetencijai priklausančių veiksmų, susijusių su įrodomuoju procesu, atlikimo.⁹¹ Manychiau, jog siekiant teisingo ir sąžiningo ikiteisminio tyrimo yra svarbu suteikti kiek įmanoma vienodesnes galimybes abiem pusėms. Taip pat reikia prisiminti, jog prokuroras gali būti suinteresuotas rinkti daugiau įtariamojo kaltę pagrindžiančius nei jį teisinančius duomenis, todėl nėra visiškai objektyvu, kuomet įtariamasis ar jo gynėjas, būdami iš esmės priešingoje pusėje, privalo kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją tik per prokurorą. Be to, jeigu įtariamasis ir jo gynėjas galėtų kreiptis tiesiai į ikiteisminio tyrimo teisėją, būtų taupomas tiek ir paties prokuroro, tiek ir gynybos pusės laikas, o teisėjui papildomo darbo nuo to neatsirastų. Kadangi prokurorui nepatenkinus įtariamojo ar jo gynėjo prašymo kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl atitinkamo veiksmo atlikimo, jie vis tiek bando neteisiogiai pasiekti norimą rezultatą apskūsdami tokį prokuroro nutarimą ikiteisminio tyrimo teisėjui. Galutinis variantas būna toks pat, o tuo tarpu laiko sąnaudos didesnės.

⁹⁰ GUŠAUSKIENĖ, Marina. Ikiteisminio tyrimo teisėjas – žmogaus teisių garantas. *Jurisprudencija*, 2004. Nr. 57(49). P. 124.

⁹¹ GERGELY, Robert. *The Hungarian law enforcement services. Judicial reform: the Prosecution Office and investigation authorities in the context of EU membership*. Sofia, 2005. P. 120.

Kalbant apie išimtinę prokuroro teisę kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją kitų proceso dalyvių atžvilgiu (išskyrus įtariamąjį bei jo gynėją), manyčiau, jog toks įstatymų leidėjo pasirinkimas yra teisingas ir tai būtų galima pagrįsti bendra prokuroro statuso ikiteisminiame tyrime reikšme. Kadangi prokuroras, būdamas ikiteisminio tyrimo organizatoriumi ir vadovu, turėtų geriausiai žinoti, kokia kryptimi turi vykti tyrimas ir kokių konkrečių veiksmų atlikimas yra reikalingas, tai tik jis ir gali kompetetingai nuspręsti dėl būtinumo kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją. Be to, prokuroras atlieka tarsi tam tikrą atranką, atmesdamas nepagrįstus prašymus įtraukti ikiteisminio tyrimo teisėją į procesą, tuo tausodamas ir šio subjekto laiką. Nes užtenka pagalvoti, kas būtų, jeigu, pavyzdžiui, visi ikiteisminio tyrimo pareigūnai galėtų tiesiogiai kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją. Tokiu atveju, manau, be kitų neigiamų dalykų, ikiteisminio tyrimo teisėjas pirmiausiai būtų apkrautas kur kas didesne darbo našta.

Išvados

1. 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojęs BPK iš esmės pakeitė prokuroro statusą ikiteisminiame tyrime, suteikdamas daug reikšmingų įgaliojimų, kurių visuma įtvirtina dominuojantį šio subjekto vaidmenį nusikalstamų veikų ikiteisminiame tyrime. Dominavimas pasireiškia tuo, jog prokuroro kompetencijai yra priskirta ikiteisminio tyrimo organizavimo ir vadovavimo jam funkcija, kurios įgyvendinimas suteikia teisę daryti lemiamą įtaką visai tyrimo eigai – nuo pat pradžios iki pabaigos.
2. Ikiteisminio tyrimo organizavimas bei vadovavimas jam yra dvi atskiros, tačiau viena kitą papildančios prokuroro funkcijos, kurių turinys BPK nėra aiškiai reglamentuotas ir gali būti detalizuojamas tik sistemiškai analizuojant kitas kodekso normas, o tai, be abejo, kartais gali lemti ne visai tikslų įstatymų leidėjo valios interpretavimą ir sąlygoti netinkamos ikiteisminio tyrimo praktikos formavimąsi.
3. Prokuroro funkcijos organizuoti ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauti turinys yra labai platus ir apima daugybę kitų prokurorui suteiktų įgaliojimų. Pagrindinės šios funkcijos kryptys yra: nuspręsti dėl ikiteisminį tyrimą ar atskirus veiksmus atliksiančių subjektų, vadovaujantis nuostata, kad nusikalstama veika turi būti kuo greičiau ir išsamiau ištirta; nuolatos sekti tyrimo eigą ir priimti teisiškai pagrįstus sprendimus; pasirinkti optimaliausią ikiteisminio tyrimo pabaigimo būdą.
4. Praktiniame ikiteisminio tyrimo organizavimo ir vadovavimo jam funkcijos įgyvendinime egzistuoja nemažai problemų, kai prokurorai netinkamai vykdo su šia funkcija susijusią veiklą ir taip sudaro nepalankias sąlygas efektyviam nusikalstamos veikos tyrimui. Tokią situaciją lemia įvairios priežastys: pernelyg didelis darbo krūvis, formalus požiūris į atliekamą darbą, iš „senų laikų“ išlikusi praktika, kuomet prokuroras buvo neaktyvus ikiteisminio tyrimo subjektas, dažniausiai tik vertindavęs jau pabaigto tyrimo medžiagą, paties ikiteisminio tyrimo modelio trūkumai ir kt.
5. Išimtinę prokuroro kompetenciją sudaro įstatymų leidėjo suteikta teisė atlikti tam tikrus veiksmus ar priimti sprendimus, kurių joks kitas ikiteisminio tyrimo subjektas atlikti ar priimti negali. Išimtinumas kartu reiškia ir pareigą, kurios perleisti niekam negalima. Tačiau kai kurie mūsų šalies prokurorai, kaip rodo atlikti tyrimai, šią pareigą pamiršta ir leidžia formuotis ydingai praktikai, kuomet kai kuriuos išskirtinei prokuroro kompetencijai priklausančius įgaliojimus pavedama atlikti ikiteisminio tyrimo pareigūnams. Tokia praktika yra neteisėta ir pažeidžianti BPK įtvirtintą prokuroro statusą, todėl turi būti kuo greičiau išgyvendinama.

6. Kontrolė, kaip prokuroro funkcija, yra svarbi šio subjekto procesinės veiklos ikiteisminiame tyrime dalis, logiškai išplaukianti iš bendro prokuroro statuso, tiesiogiai nukreipta į tyrimą atliekančius pareigūnus ir padedanti užtikrinti ikiteisminio tyrimo veiksmų bei sprendimų teisėtumą. Tačiau dėl tokių priežasčių, kaip darbo krūvis, per didelis pasitikėjimas ikiteisminio tyrimo pareigūnais ir panašiai, ši prokuroro funkcija nėra įgyvendinama pakankamai efektyviai. Todėl manytina, jog norint užtikrinti patikimesnę ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmų bei sprendimų teisėtumo kontrolę, tikėtinas tam tikras šios prokuroro funkcijos modifikavimas, dalį atsakomybės už tai perkeliant ikiteisminio tyrimo įstaigų vadovams.

7. Prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų santykiai atsiskleidžia prokurorui įgyvendinant ikiteisminio tyrimo organizavimo, vadovavimo bei kontrolės funkcijas. Nuo to, kaip efektyviai šie subjektai sugeba bendradarbiauti dažnai priklauso ikiteisminio tyrimo operatyvumas ir išsamumas. Šiuo metu jaučiama tam tikra priešprieša ar nepasitenkinimas tiek iš prokurorų, tiek ir iš ikiteisminio tyrimo pareigūnų pusės, o tokie tarpusavio santykiai daro neigiamą įtaką ikiteisminio tyrimo atlikimui. Todėl turi būti surasti tokie optimalūs bendradarbiavimo būdai, kad prokuratūra ir ikiteisminio tyrimo įstaigos galėtų efektyviai funkcionuoti kaip vieninga organizacija, kurios pagrindinis tikslas – išsamus ir greitas nusikalstamos veikos išaiškinimas.

Santrauka

Šiame magistro darbe yra analizuojama prokuroro veikla ir statusas ikiteisminiame nusikalstamų veikų tyrime bei santykiai su kai kuriais kitais ikiteisminio tyrimo subjektais.

Galiojantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas įtvirtina dominuojantį prokuroro vaidmenį šiame proceso etape, suteikdamas daug įvairių įgaliojimų, kurių tinkamas įgyvendinimas gali užtikrinti greitą ir išsamų nusikalstamų veikų tyrimą. Darbe nagrinėjamos pagrindinės prokuroro veiklos ikiteisminiame tyrime kryptys, tokios kaip, tyrimo organizavimas ir vadovavimas jam, procesinė ikiteisminio tyrimo pareigūnų kontrolė bei su išimtaine kompetencija susijusios prokuroro teisės ir pareigos.

Praktinės prokuroro veiklos analizės metu paaiškėjo, jog nevisiškai tikslus bei aiškus kai kurių įstatymo nuostatų turinys ir kitos objektyvios bei subjektyvios aplinkybės trukdo efektyviam prokuroro funkcijų ikiteisminiame tyrime realizavimui. Todėl šiame darbe nagrinėjamos tam tikros prokuroro funkcijų įgyvendinimo problemos ir, pasitelkiant užsienio šalių patirtį bei doktrinoje išakytas nuomones, ieškoma galimų jų sprendimo būdų.

Summary

Public Prosecutor in Pre-Trial Investigation

This master work analyses the activity and the status of the prosecutor in pre-trial investigation of crimes and his relationships with some of the other investigating bodies.

The Code of Criminal Procedure in Lithuania establishes the dominant role of the prosecutor in this stage of the process, providing a wide range of powers, which can ensure the proper implementation of the prompt and the thorough investigation of criminal acts. This work researches the main directions of prosecutor's activities in pre-trial investigation, such as, organization and conduct of investigation, procedural control of pre-trial investigation officers and the rights and obligations, concerned with the exclusive competence of the prosecutor.

Practical analysis of activities of the prosecutor proved that some provisions of the law, which are not fully clear and precise, and other objective and subjective circumstances impede to implement the functions of the prosecutor in pre-trial investigation effectively. Therefore, this work deals with certain problems, concerned with implementation of the functions of the prosecutor, and using the experience of foreign countries and commanded views of doctrine searches possible solutions.

Literatūra

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 straipsnio pakeitimo įstatymas, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 32-1316.
3. Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymas, *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 1919, Nr. 2/3.
4. Teismų santvarkos įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1933, Nr. 419-2900.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (1961 m.) su vėlesniais pakeitimais ir papildymais. Vilnius, 1997.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.
7. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.
8. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas, *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 81-1514; 2003, Nr. 42-1919.
9. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų ir jų įgyvendinimo“, *Valstybės žinios*, 1993, Nr. 70-1311.
10. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų ir jų įgyvendinimo“, *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 61-1736.
11. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas „Dėl generalinio prokuroro 2003 m. spalio 7 d. įsakymo Nr. I-108 „Dėl Lietuvos Respublikos prokuratūros ir prokurorų kompetencijos nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo“, *Valstybės žinios*, 2009, 3-82.
12. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas „Dėl Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2004 m. vasario 25 d. įsakymo Nr. I-40 „Dėl rekomendacijų patvirtinimo“ pakeitimo“, *Valstybės žinios*, 2008, 72-2783.
13. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas „Dėl generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymo Nr. I-47 „Dėl ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“ pakeitimo“, *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 94-3712.
14. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas „Dėl rekomendacijų dėl liudytojo apklausos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 6-234.

15. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. spalio 20 d. įsakymas Nr. I-146 „Dėl prokurorų specializacijos nusikalstamų veikų dėl kelių transporto eismo saugumo ar transporto priemonių eksploatavimo taisyklių pažeidimų srityje“. [žiūrėta 2009 kovo 31 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.prokuraturos.lt/Teisin%C4%97informacija/Generalinioprokuroro%C4%AFsakymainurodymai/tabid/148/Default.aspx> >.
16. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2007 m. spalio 16 d. įsakymas Nr. I-136 „Dėl teritorinių prokuratūrų prokurorų specializacijos nusikaltimų žmoniškumui ir karo nusikaltimų ikiteisminio tyrimo, jo kontrolės ir valstybinio kaltinimo šios kategorijos baudžiamosiose bylose palaikymo srityje“. [žiūrėta 2009 kovo 31 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.prokuraturos.lt/Teisin%C4%97informacija/Generalinioprokuroro%C4%AFsakymainurodymai/tabid/148/Default.aspx> >.
17. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2006 m. rugsėjo 19 d. įsakymas Nr. I-177 „Dėl prokurorų specializacijos autotransporto priemonių vagysčių tyrimo ir kontrolės srityje“. [žiūrėta 2009 kovo 31 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.prokuraturos.lt/Teisin%C4%97informacija/Generalinioprokuroro%C4%AFsakymainurodymai/tabid/148/Default.aspx> >.
18. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2006 m. kovo 29 d. įsakymas I-74 „Dėl prokuratūros veiklos vykdant veikų, susijusių su prekyba žmonėmis, baudžiamąjį persekiojimą“. [žiūrėta 2009 kovo 31 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.prokuraturos.lt/Teisin%C4%97informacija/Generalinioprokuroro%C4%AFsakymainurodymai/tabid/148/Default.aspx> >.
19. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2009 m. sausio 29 d. įsakymas Nr. I-18 „Dėl prokurorų specializacijos nusikaltimų visuomenės saugumui tyrimo ir kontrolės srityje“. [žiūrėta 2009 kovo 31 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.prokuraturos.lt/Teisin%C4%97informacija/Generalinioprokuroro%C4%AFsakymainurodymai/tabid/148/Default.aspx> >.
20. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2006 m. rugsėjo 19 d. įsakymas Nr. I-176 „Dėl prokurorų specializacijos nepilnamečių justicijos srityje“. [žiūrėta 2009 kovo 31 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.prokuraturos.lt/Teisin%C4%97informacija/Generalinioprokuroro%C4%AFsakymainurodymai/tabid/148/Default.aspx> >.
21. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro ir policijos generalinio komisaro 2008 m. balandžio 29 d. įsakymas Nr. I-60/5-V-210 „Dėl ikiteisminio tyrimo gerinimo plano

ir jo įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo”. [žiūrėta 2009 m. vasario 10 d.].
Prieiga per internetą: < <http://www.prokuraturos.lt> >

22. Europos Sąjungos Tarybos sprendimas 2002/187/TVR, įkuriantis Eurojustą siekiant sustiprinti kovą su sunkiais nusikaltimais. [žiūrėta 2009 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą:<http://www.eurojust.europa.eu/official_documents/Eurojust_Decision/1_06_320020306en00010013.pdf>.
23. Europos Sąjungos Tarybos 2009 m. sausio 20 d. sprendimas dėl Eurojusto stiprinimo. [žiūrėta 2009 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/09/st05/st05347.en09.pdf>>.

Specialioji literatūra:

1. ABOLINA, Rudite. *Organization and functions of the Prosecution Office in Latvia. Judicial reform: the Prosecution Office and investigation authorities in the context of EU membership.* Sofia, 2005.
2. ANCELIS, Petras. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas.* Monografija. Vilnius, 2007.
3. Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais. Kaunas, 1933.
4. Cooperation between the police and prosecutors. Resource Material, UNAFEI. Tokyo, 2001, No. 60. [žiūrėta 2009 m. kovo 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.unafei.or.jp/english/pdf/PDF_rms_all/no60.pdf>.
5. DANISEVIČIUS, Petras; KAZLAUSKAS, Marcelis; PALSKYS, Eugenijus. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas.* Vadovėlis. Vilnius, 1978.
6. GERGELY, Robert. *The Hungarian law enforcement services.* Judicial reform: the Prosecution Office and investigation authorities in the context of EU membership. Sofia, 2005.
7. GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUČONIS, Pranas; JASAITIS, Gintaras ir kt. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys.* Vilnius, 2003.
8. GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUČONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė.* Vadovėlis. Vilnius, 2005.
9. GODA, Gintaras; KUČONIS, Pranas. Nauja ikiteisminio nusikaltimų tyrimo koncepcija. *Justitia*, 1997, Nr. 4.
10. GUŠAUSKIENĖ, Marina. Ikiteisminio tyrimo teisėjas – žmogaus teisių garantas. *Jurisprudencija*, 2004, t. 57(49).

11. JURKA, Raimundas; MELNIČENKO, Svetlana; RANDAKEVIČIENĖ, Irma. *Pagrindinės Europos Tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje*. Vilnius, 2006.
12. JURKA, Raimundas; JOVAIŠAS, Karolis; KANAPECKAITĖ, Jolanta; MIŠEIKIS, Žilvinas; BALIUTAVIČIUS, Saulius. *Baudžiamojo proceso optimizavimo ir spartinimo galimybės ir būdai*. Vilnius, 2005.
13. JT dokumentų rinkinys. *Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija. Standartai ir normos*. Vilnius, 2004.
14. KAWAI, Nobuyuki. *Effective management of the police and the prosecution in criminal justice*. Resource Material, UNAFEI. Tokyo, 2001, No. 60. [žiūrėta 2009 m. kovo 2 d.]. Prieiga per internetą: http://www.unafei.or.jp/english/pdf/PDF_rms_all/no60.pdf.
15. KEINYS, Stasys (vyr. redaktorius). *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius, 2000.
16. KUKLIANSKIS, Samuelis. Ikiteisminio tyrimo teoriniai pagrindai. *Jurisprudencija*, 2005, t. 75(67).
17. Lietuvos Aukščiausiojo teismo pranešimas spaudai. [žiūrėta 2009 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lat.lt/default.aspx?item=pspaud&id=665>.
18. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2007 rugpjūčio 30 d. aplinkraštis Nr. 72-3282. [žiūrėta 2009 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.pareigunai.lt/files/GP%20aplinkrastis.PDF>.
19. Lietuvos Respublikos ikiteisminio tyrimo įstaigų profesinės sąjungos pirmininko V. Bako kreipimasis. [žiūrėta 2009 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.pareigunai.lt/files/rastas%20gen%20prokurorui%20del%20problemu.PDF>.
20. PANOMARIOVAS, Artūras. Ikiteisminio tyrimo procesinės kontrolės teoriniai diskusiniai aspektai. *Jurisprudencija*, 2004, t. 59(51).
21. Report by M. Kuusimaki, Prosecutor General of Finland. *The relationship between public prosecutors and the police in Finland*. Strasbourg, 2005. [žiūrėta 2009 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int>.
22. Teritorinių prokuratūrų ir prokurorų darbo krūvio 2007 m. tyrimas. Vilnius, 2008.
23. ZEZULOVA, Jana. *Status, organization, role, and functions of the Public Prosecutor's Office (Public Prosecutors) in the Czech Republic*. Judicial reform: the Prosecution Office and investigation authorities in the context of EU membership. Sofia, 2005.

24. ŽIEMELIS, Vidmantas. Lietuvos prokuratūros organizavimas ir veikla 1918-1940 metais. *Jurisprudencija*, 2006, t. 12(90).
25. < http://www.euro-justice.com/member_states/latvia/country_report/2816/ >.
26. < http://www.euro-justice.com/member_states/finland/country_report/2775 >.
27. < http://www.euro-justice.com/member_states/poland/country_report/2834/ >.
28. < <http://www.oikeus.fi/8853.htm> >.
29. < <http://www.nplc.lt:8000/asis/> >.

Praktinė medžiaga:

1. Baudžiamoji byla Nr. 1-259-105/2007.
2. Baudžiamoji byla Nr. 1-260-105/2007.
3. Baudžiamoji byla Nr. 1-266-760/2007.
4. Baudžiamoji byla Nr. 1-267-760/2007.
5. Baudžiamoji byla Nr. 1-268-760/2007.
6. Baudžiamoji byla Nr. 1-269-782/2007.
7. Baudžiamoji byla Nr. N1-271-760/2007.
8. Baudžiamoji byla Nr. N1-278-760/2007.
9. Baudžiamoji byla Nr. N1-277-782/2007.
10. Baudžiamoji byla Nr. N1-218-105/2007.
11. Baudžiamoji byla Nr. N1-219-105/2007.
12. Baudžiamoji byla Nr. 1-273-367/2007.
13. Baudžiamoji byla Nr. 1-272-782/2007.
14. Baudžiamoji byla Nr. 1-209-367/2007.
15. Baudžiamoji byla Nr. 1-211-220/2007.
16. Baudžiamoji byla Nr. 1-212-105/2007.
17. Baudžiamoji byla Nr. 1-213-782/2007.
18. Baudžiamoji byla Nr. 1-214-367/2007.
19. Baudžiamoji byla Nr. 1-217-782/2007.
20. Baudžiamoji byla Nr. 1-221-220/2007.